

שיעורי התעסוקה של גברים

חרדים והפוטנציאל הטמון בגיוס

הלה אקסלרד, יצחק טרכטינגוט, טלי לרום ואוהד מימון*

נייר מדיניות 2026.03 / פברואר 2026

* ד"ר הלה אקסלרד היא מנהלת מחקר בכירה וראש המרכז למדיניות כלכלית של החברה החרדית במכון אהרן למדיניות כלכלית, אוניברסיטת רייכמן. ד"ר יצחק טרכטינגוט הוא חוקר במכון אהרן. ד"ר טלי לרום היא מנהלת מחקר בכירה במכון אהרן. אוהד מימון הוא עוזר מחקר במכון אהרן.

מכון אהרן למדיניות כלכלית

על שם אהרן דוברת ז"ל

חזון מכון אהרן למדיניות כלכלית בבית ספר טיומקין לכלכלה הוא לתמוך בצמיחה כלכלית וחזק חברתי בני-קיימא ובצמצום העוני, זאת באמצעות עיצוב אסטרטגיה מבוססת יעדים מדידים בני השוואה בינלאומית והצעות לתוכניות מפורטות למדיניות כלכלית המבוססות על ידע בינלאומי מעודכן. אנו מתמקדים ברפורמות לצמיחה כלכלית הנובעת מגידול בתעסוקה ומהעלאת התוצר לשעת עבודה (הפריון) בישראל.

המדד המרכזי לצמיחה כלכלית בת-קיימא – התוצר לנפש – נמצא עדיין ברמה נמוכה מזו המקובלת במדינות המובילות בעולם המפותח, וכמוהו גם הפריון במשק. המכון, באמצעות מחקרים כלכליים, מציע יעדים, כלי מדיניות חדשניים ורפורמות לקידום הצמיחה, התעסוקה האיכותית והפריון.

מטרת המכון היא להשפיע על המדיניות הכלכלית-חברתית בישראל, תוך גיבוש תוכניות ארוכות טווח שתתמודדנה עם מכלול הבעיות הכלכליות והחברתיות במשק, ובייחוד בקרב משפחות בחצי התחתון של התפלגות ההכנסות. אלו כוללות חלקים נכבדים מהאוכלוסיות הערבית והחרדית, ועליית התעסוקה והפריון בהן תתרום רבות להשגת יעדי הצמיחה, החזק החברתי וצמצום העוני. כמו כן, מטרת המחקרים היא להשפיע על השיח המקצועי ולעורר דיון המבוסס על מידע אמין ועל מחקר כלכלי-חברתי המציע כלים מעשיים להשגת היעדים.

← דירקטוריון:

מר שלמה דוברת (יו"ר), מר ירון לוטן (סגן יו"ר), פרופ' מרטין אייכנבאום, גב' יעל אנדורן, פרופ' צבי אקשטיין, מר ירום אריאב, מר גבי אשכנזי, גב' דיתה ברוניצקי, פרופ' איתי גולדשטיין, גב' יעל דוברת, מר קובי הבר, מר רוני חזקיהו, פרופ' ניראון חשאי, גב' ענת לוין, פרופ' רפי מלניק, מר רונן ניר, ד"ר טלי רגב, גב' עפרה שטראוס, מר חיים שני, מר עימאד תלחמי.

← ראש המכון:

פרופ' צבי אקשטיין.

← ועדה מדעית:

פרופ' צבי אקשטיין (יו"ר), פרופ' מרטין אייכנבאום, ד"ר אסף אילת, פרופ' בני בנטל, פרופ' אפרים בנמלך, פרופ' ניב גרינשטיין, פרופ' צבי הרקוביץ, ד"ר ניב ידיד לוי, פרופ' אסנת ליפשיץ, פרופ' רפי מלניק, ד"ר טלי רגב.

← פרטי התקשרות:

אוניברסיטת רייכמן, ת.ד. 167 הרצליה 4610101

טלפון: 09-9602431

דוא"ל: aaron.economics@runi.ac.il

אתר: www.aiep.runi.ac.il

שיעורי התעסוקה של גברים חרדים והפוטנציאל הטמון בגיוס

מטרת נייר מדיניות זה הינה לסייע בגיבוש מדיניות לקידום החברה החרדית באמצעות מענה על שלוש שאלות: (1) מהם הגורמים לגידול בתעסוקה של גברים חרדים בעשרים השנים האחרונות? (2) כיצד ניתן להעלות את תעסוקת הגברים החרדים כפי שקרה אצל הנשים החרדיות, ולהשיג את יעד התעסוקה ל-2030? (3) מהן ההשלכות של גיוס גברים חרדים על שוק העבודה?

בעשרים השנים האחרונות עלה שיעור התעסוקה של גברים חרדים בני 25–64 מ-33% ב-2002 ל-53% ב-2022, ואילו זה של הנשים החרדיות זינק מ-51% ל-80%. **פירוק העלייה בתעסוקה של הגברים החרדים מלמד כי מרביתה נובעת מגידול בשיעורי התעסוקה בתוך כל רמת השכלה, ורק כרבע נובע מעלייה ברמת ההשכלה.** על כן מדובר בעלייה בתעסוקה שהיא פחות "איכותית", ומלווה בעלייה מועטה בלבד בשכר ובפריון העבודה. בכך היא משמרת פערי שכר גבוהים בין גברים חרדים לגברים יהודים לא-חרדים, המיתרגמים לפערי הכנסה ניכרים בין משקי הבית ומביאים לתרומה מצומצמת יותר לתוצר של המשק כולו. אנו בוחנים שני תרחישים להעלאת התעסוקה של גברים חרדים. בתרחיש הראשון נסגרים הפערים בשיעורי התעסוקה בתוך כל רמת השכלה בין גברים חרדים לנשים חרדיות, אך ללא כל שינוי ברמת ההשכלה של הגברים החרדים. בתרחיש זה שיעור התעסוקה של הגברים החרדים בני 25–64 יעלה ל-68%, ואילו השכר של החרדים המועסקים ירד. בתרחיש השני נסגרים פערי ההשכלה בין גברים חרדים לנשים חרדיות, אך שיעורי התעסוקה בתוך כל רמת השכלה של הגברים החרדים נותרים ללא שינוי. בתרחיש זה שיעור התעסוקה של הגברים החרדים יעלה ל-69%, וגם השכר של החרדים המועסקים יגדל.

השוואה בין שני התרחישים מלמדת שאף ששניהם מביאים את שיעור התעסוקה של הגברים החרדים קרוב ליעד של 70%, עלייה בתעסוקה המונעת על ידי עלייה בהשכלה היא עדיפה שכן היא מתבטאת גם בעלייה בשכר המשקפת גידול בפריון העבודה. כתוצאה מכך, הגידול בהכנסה מעבודה לפרט של חרדים וחרדיות בתרחיש השני הוא כפול – 1.5% בשנה עד 2035.

מחקר זה בודק גם את ההשלכות הכלכליות של גיוס גברים חרדים על שוק העבודה, ובעיקר ניתוק הקשר בין דחיית הגיוס לבין החובה להישאר בכולל, כך שחרדים שהצבא אינו מגייס אינם מחויבים ללמוד בשיבות ולא מוטלים עליהם איסורים המונעים רכישת השכלה או השתלבות בשוק העבודה. בתרחיש השמרני של "גיוס ותעסוקה", דפוסי ההשכלה והתעסוקה של גברים חרדים בני 25–34 מושווים לאלו של גברים חרדים בני 35–44. בתרחיש זה שיעור התעסוקה של גברים חרדים בני 25–44 יגדל מ-51% ל-66%, והשכר של החרדים המועסקים יעלה ב-7%. ללא כל שינוי בקרב הנשים, ההכנסה מעבודה לפרט בקרב חרדים וחרדיות תגדל ב-1.2% בשנה עד 2035.

בתרחיש המרחיב יותר של "גיוס והשכלה", השינוי במדיניות הגיוס ישפיע גם דרך רכישת כישורים בצבא, וגם מאחר שההבנה שישנה היכולת לצאת לשוק העבודה בגיל צעיר יותר "תחלחל אחורה" ותוביל את הגברים החרדים לרכוש השכלה כבר בגיל צעיר, כך שדפוסי ההשכלה של גברים חרדים בני 25–34 יהיו זהים לאלו של נשים חרדיות. בתרחיש זה שיעור התעסוקה של גברים חרדים בני 25–44 יגדל ל-70%, השכר של החרדים המועסקים יעלה ב-14% וההכנסה מעבודה לפרט של חרדים וחרדיות תגדל ב-1.8% בשנה. בהתבוננות על המשק כולו, תרחיש זה מוסיף 0.2 נקודות אחוז לקצב הצמיחה השנתי של המשק, כפול מהתוספת בתרחיש גיוס ותעסוקה.

על מנת שהתרחישים שהצגנו יתממשו יש צורך בכלי מדיניות שיעודדו השכלה ותעסוקה. המלצה מרכזית היא מהלך של גיוס גברים חרדים, ובעיקר ניתוק הקשר בין החובה ללמוד לימודי קודש לבין השגת דחייה של השירות הצבאי. במקביל, יש לפעול לעידוד השכלה ולהעלאת יכולת ההשתכרות של גברים חרדים, בייחוד לימודי מתמטיקה ואנגלית לבחורים חרדים צעירים, וכן להחיל תמריצים כלכליים ולהפחית תמריצים שליליים ליציאה לעבודה. כל אלו הם בעלי פוטנציאל לצמיחה כלכלית של החברה החרדית, ושל המשק כולו.

תוכן העניינים

1. סיכום ומסקנות	5
2. מגמות התעסוקה בקרב חרדים וחרדיות	8
3. הגורמים לגידול בתעסוקת הגברים החרדים	11
4. כיצד ניתן להעלות את תעסוקת הגברים החרדים כפי שקרה אצל הנשים החרדיות?	13
5. כיצד ישפיע גיוס חרדים על שוק העבודה?	15
5.1. גיוס וחוק הגיוס	15
5.2. השכלה, תעסוקה ושכר בקרב המתגייסים החרדים	18
5.3. תרחישי תעסוקה והשכלה בעקבות גיוס גברים חרדים	19
6. המלצות מדיניות	23
נספח א: איורים נוספים	28
נספח ב: מתודולוגיית בניית התרחישים	30
נספח ג: זיהוי חרדים ששירתו בצבא בסקר החברתי	31

1. סיכום ומסקנות

מטרת נייר מדיניות זה היא לסייע בגיבוש מדיניות לקידום החברה החרדית באמצעות מענה על שלוש שאלות: (1) מהם הגורמים לגידול בתעסוקה של גברים חרדים בעשרים השנים האחרונות? (2) כיצד ניתן להעלות את תעסוקת הגברים החרדים כפי שקרה אצל הנשים החרדיות, ולהשיג את יעד התעסוקה ל-2030? (3) מהן ההשלכות של גיוס גברים חרדים על שוק העבודה?

בעשרים השנים האחרונות עלה שיעור התעסוקה של גברים חרדים בני 25–64 מ-33% ב-2002 ל-53% ב-2022. למרות עלייה זו, נותרה תעסוקת הגברים החרדים נמוכה ורחוקה מהיעד הממשלתי ל-2030. הגידול בקרב נשים חרדיות באותה תקופה היה חד יותר והתעסוקה שלהן זינקה מ-51% ל-80%, קרוב מאוד לזו של נשים יהודיות לא-חרדיות.

פירוק העלייה בתעסוקה של הגברים החרדים מלמד כי מרביתה נובעת מגידול בשיעורי התעסוקה בתוך כל רמת השכלה, ורק כרבע מהגידול נובע מעלייה ברמת ההשכלה. על כן מדובר בעלייה בתעסוקה שהיא פחות "איכותית" ומלווה בעלייה מועטה בלבד בשכר ובפריון העבודה. בכך היא משמרת פערי שכר גבוהים בין גברים חרדים לגברים יהודים לא-חרדים, המיתרגמים לפערי הכנסה ניכרים בין משקי הבית ומביאים לתרומה מצומצמת יותר לתוצר של המשק כולו.

אנו בוחנים שני תרחישים להעלאת התעסוקה של גברים חרדים בהלימה להמלצות ועדת התעסוקה 2030, אשר יאפשרו להתקרב אל היעד הממשלתי של 70%. בשני התרחישים מצבם של הגברים החרדים מושווה לזה של נשים חרדיות, ולא לזה של הגברים היהודים הלא-חרדים, זאת מתוך הבנה שקיימים הבדלי העדפות והבדלים תרבותיים בין הקבוצות. ההנחה היא שהעלייה בהשכלה ובתעסוקה שחלה אצל הנשים החרדיות היא שינוי שניתן להעתיקו גם לגברים החרדים.

בתרחיש הראשון נסגרים הפערים בשיעורי התעסוקה בתוך כל רמת השכלה בין גברים חרדים לנשים חרדיות, אך ללא כל שינוי ברמת ההשכלה של הגברים החרדים. בתרחיש זה שיעור התעסוקה של הגברים החרדים בני 25–64 יעלה ל-68%, ואילו השכר של החרדים המועסקים ירד כתוצאה מכניסה של גברים רבים בעלי השכלה נמוכה וכישורים נמוכים לשוק העבודה. למרות הירידה בשכר, סך ההשפעה על ההכנסה מעבודה של חרדים היא חיובית, וללא כל שינוי בקרב הנשים ההכנסה מעבודה לפרט של חרדים וחרדיות תגדל ב-0.8% לשנה עד 2035.¹ לכך יש גם השפעה מסוימת על המשק כולו, שהיא תוספת של 0.05 נקודות אחוז לקצב הצמיחה השנתי.

בתרחיש השני נסגרים פערי ההשכלה בין גברים חרדים לנשים חרדיות, אך שיעורי התעסוקה בתוך כל רמת השכלה של הגברים החרדים נותרים ללא שינוי. בתרחיש זה שיעור התעסוקה של הגברים החרדים יעלה ל-69%, וגם שכר של החרדים המועסקים יגדל. סך ההשפעה על ההכנסה מעבודה של חרדים היא כמעט כפולה מזו של התרחיש הראשון, וללא כל שינוי בקרב הנשים ההכנסה מעבודה לפרט של חרדים וחרדיות תגדל ב-1.5% בשנה ולקצב הצמיחה השנתי של המשק יתווספו 0.1 נקודות אחוז.

השוואה בין התרחישים מלמדת שאף ששניהם מביאים את שיעור התעסוקה של הגברים החרדים קרוב ליעד של 70%, **עלייה בתעסוקה המונעת על ידי עלייה בהשכלה היא עדיפה** שכן היא מתבטאת גם בעלייה בשכר המשקפת גידול בפריון העבודה. כתוצאה מכך, הן הגידול בהכנסה מעבודה לפרט של חרדים וחרדיות והן התרומה לקצב הצמיחה של המשק הם כפולים.

¹ ההכנסה מעבודה לפרט היא ההכנסה החודשית הריאלית מעבודה (לפני תשלומי מיסים) לכלל הגברים והנשים בגילים הרלוונטיים, כולל הכנסה אפס לפרטים שאינם מועסקים או שאין להם הכנסה מעבודה, והיא מחושבת על פי השכר של המועסקים כפול שיעור התעסוקה.

שינוי במדיניות הגיוס של גברים חרדים לצבא עשוי להביא לתוצאות בכיוונים שונים, ובפרט להשפיע על ההשכלה והתעסוקה. הנתונים המועטים על חרדים שהתגייסו בעבר מלמדים שקבוצת החרדים המתגייסים נוטה גם להשתלב בתעסוקה, לרכוש השכלה מעבר ל-12 שנות לימוד ולהיות מתוגמלת בשכר גבוה יותר בשוק העבודה. חוק הגיוס הוא סוגיה השנויה במחלוקת שנים ארוכות, ואיננו מתיימרים לדון בעבודה זו בנוסח החוק הנחוץ, באופי השירות הצבאי של חרדים או בסוגיות שוויון וביטחון. המטרה היא להציג תרחישים אפשריים לשינויים בתעסוקה ובהשכלה של גברים חרדים כתוצאה מגיוס, ובעיקר בעקבות ניתוק הקשר שקיים כיום בין החובה להישאר בישיבה/בכולל וללמוד לימודי קודש כ-45 שעות בשבוע ובין היכולת לקבל את דחיית השירות הצבאי עד קבלת הפטור הסופי בגיל 26. תרחישי הגיוס מתארים מצב שבו הגברים החרדים מתגייסים לצבא, וחרדים שהצבא אינו מגייס אינם מחויבים ללמוד לימודי קודש ולא מוטלים עליהם איסורים המונעים רכישת השכלה מקצועית/אקדמית או השתלבות בשוק העבודה (בדומה לכל אוכלוסייה אחרת שאינה מתגייסת, כמו ערבים ונשים דתיות).

במצב הבסיס שבו אין שינוי במדיניות הגיוס הקיימת שיעור התעסוקה של גברים חרדים בני 25–44 נותר 51%, כפי שהיה בשנת 2022. **בתרחיש "גיוס ותעסוקה"** אנו מניחים שכתוצאה מהשינוי במדיניות הגיוס יהיו דפוסי ההשכלה והתעסוקה של גברים חרדים בני 25–34 ב-2035 דומים לאלו של חרדים בני 35–44 ב-2022, שהם חופשיים מ"איום" הגיוס ומשתלבים במידה רבה יותר בהשכלה ובתעסוקה. בתרחיש זה יגדל שיעור התעסוקה של חרדים בני 25–44 ל-66% והשכר של החרדים המועסקים יעלה ב-7%. ללא כל שינוי בקרב הנשים, ההכנסה מעבודה לפרט של חרדים וחרדיות תגדל ב-1.2% בשנה עד 2035.

הנחה מרחיבה יותר היא שהשינוי במדיניות הגיוס ישפיע גם דרך הכישורים שירכשו הגברים החרדים בצבא (קורסים, הכשרות מקצועיות וכישורים רכים), וגם מאחר שההבנה שקיימת היכולת לצאת לשוק העבודה בגיל צעיר יותר (מיידי לאחר השירות הצבאי, או במקום שירות צבאי, על כל הסנקציות הכרוכות בכך) "תחלחל אחורה" ותוביל את הגברים החרדים לרכוש השכלה כבר בגיל צעיר יותר, בדומה לנשים החרדיות. **בתרחיש זה של "גיוס והשכלה"**, דפוסי ההשכלה של גברים חרדים בני 25–34 יהיו ב-2035 דומים לאלו של נשים חרדיות בנות 25–44 ב-2022, אך התעסוקה של גברים חרדים בכל רמת השכלה לא תשתנה. בתרחיש זה יגדל שיעור התעסוקה של גברים חרדים בני 25–44 ל-70%, והשכר של החרדים המועסקים יעלה ב-14%.

ללא כל שינוי בקרב הנשים, ההכנסה מעבודה לפרט של חרדים וחרדיות תגדל ב-1.8% בשנה עד 2035. בהתבוננות על המשק כולו אנו בוחנים את השינוי השנתי בהכנסה מעבודה לפרט של כלל בני 25–44, שהוא קירוב לקצב הצמיחה של המשק. ללא כל שינוי בקרב הגברים החרדים (וגם לא באף קבוצת אוכלוסייה אחרת), ההכנסה מעבודה לפרט צפויה לרדת עד 2035 בקצב שנתי של 0.4%, וזאת בשל השינוי בהרכב האוכלוסייה, ובייחוד הגידול בחלקם של החרדים. תרחיש גיוס ותעסוקה מצמצם את קצב הירידה ל-0.3% בשנה ואילו תרחיש גיוס והשכלה מצמצם אותו עוד יותר ל-0.2% בשנה, כלומר מוסיף 0.2 נקודות אחוז לקצב הצמיחה השנתי של המשק.

על מנת שהתרחישים שהצגנו יתממשו יש צורך בכלי מדיניות שיעודדו השכלה ותעסוקה. המלצה מרכזית היא **מהלך של גיוס גברים חרדים וניתוק הקשר בין החובה ללמוד לימודי קודש לבין השגת דחייה של השירות הצבאי, ומתן אפשרות לגברים חרדים שהצבא לא יגייס לעבוד או ללמוד ללא כל מגבלה**. המלצה נוספת בתחום הגיוס היא לייסד מסלולי שירות צבאי המאפשרים גם הכשרות והקניית מיומנויות לקראת תעסוקה.

במקביל, יש לפעול לעידוד השכלה ולהעלאת יכולת ההשתכרות של גברים חרדים. להערכתנו, ככל שתתאפשר רכישת השכלה ולימודים בשלב מוקדם יותר, כשהגבר עדיין אינו בעל משפחה, גוברת היכולת של הפרט החרדי להשקיע בהכשרות מקצועיות ארוכות ואיכותיות שיובילו אותו לתעסוקה איכותית. במסגרת זו אנו ממליצים על לימודי מתמטיקה ואנגלית לצעירים חרדים עוד לפני השירות הצבאי, בניית מערך הכשרות מקצועיות במסגרת הישיבות, והנגשת לימודי מה"ט לגברים חרדים והעלאת אחוז הגברים שלומדים במה"ט ל-11%, בדומה לשיעור בקרב הנשים החרדיות.

לבסוף, יש להחיל תמריצים כלכליים ולהפחית תמריצים שליליים ליציאה לעבודה, ובפרט לבטל תמריצים שקיימים היום לאורך כל מסלול החיים של גברים חרדים המעודדים הישארות מחוץ לשוק העבודה, כמו סבסוד מעונות יום ללא מבחן הכנסה, חלוקת תלושי מזון, הנחות בארנונה וקצבאות אברך. לסיכום, בתחום התעסוקה וההכנסה מעבודה ראינו בעשור שלפני האחרון דינמיקה של שינוי חיובי, ודווקא בעשור האחרון ניכרת האטה. מהלך של גיוס גברים חרדים, ובעיקר ניתוק הקשר מהחובה ללמוד לימודי קודש על מנת להשיג דחייה של השירות הצבאי, לצד ביטול תמריצים שליליים ועידוד השכלה, הם בעלי פוטנציאל לצמיחה כלכלית של החברה החרדית ושל המשק כולו.

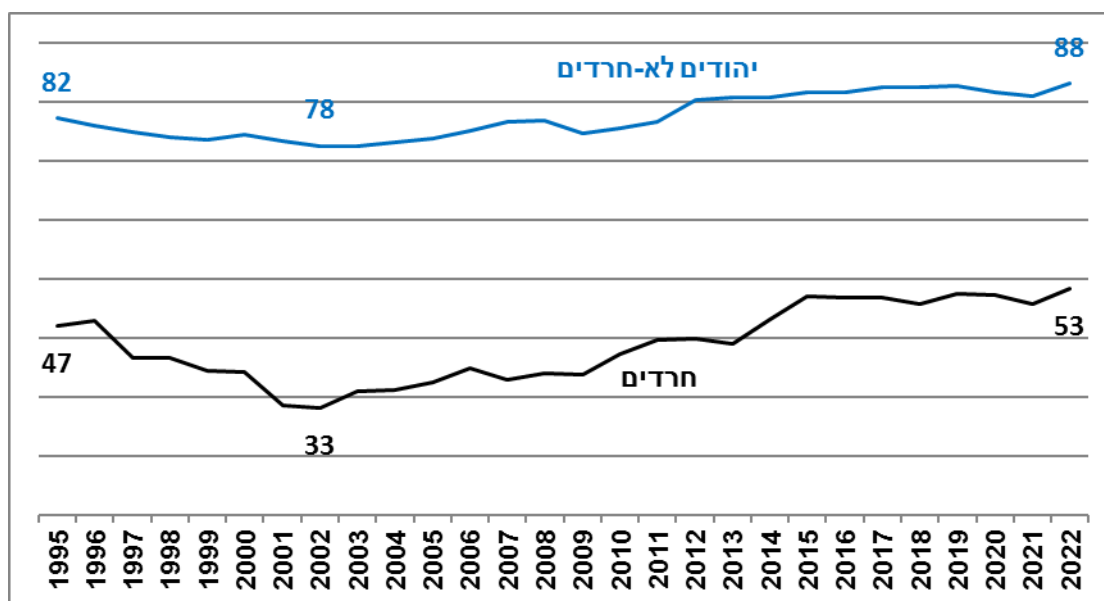
2. מגמות התעסוקה בקרב חרדים וחרדיות

בעשורים הראשונים לקיומה של מדינת ישראל יותר גברים חרדים למדו לימודי ליבה, התגייסו לצבא והשתלבו בצורה נרחבת בשוק העבודה, בשיעור הדומה לגברים יהודים לא-חרדים. לצד זאת, לא נראו תופעות נרחבות של עזיבת החברה החרדית (אקסלרד וטרכטינגוט, 2023). תהליכים היסטוריים שונים, כמו התנגדות החברה החרדית לכור ההיתוך ולציונות, מאפיינים סוציולוגיים שהובילו להתבדלות ולהגבלת "חומות הקהילה", בשילוב עם שינויים פוליטיים מאמצע שנות ה-70 ואילך כמו גם מדיניות ממשלתית, הובילו למצב שאנו מכירים היום שבו הנשים החרדיות לומדות לימודי ליבה, עובדות בשיעורים גבוהים ומצמצמות את פערי השכר (אקסלרד וקלישר, 2023), ואילו הגברים החרדים ברובם אינם לומדים לימודי ליבה, אינם מתגייסים לצבא, עובדים בשיעורים נמוכים ובעלי פריון עבודה נמוך.

בנייר זה אנו מתמקדים בשינויים שחלו בקרב חרדים, ובמשק הישראלי בכלל, בעשרים השנים האחרונות. שנת 2002 מייצגת את שיא המשבר הכלכלי בישראל, שנה לפני שיושמה תוכנית החירום הכלכלית (2003), שנבע גם מהתפוצצות בועת ה"דוט קום" וגם מהמשבר הביטחוני של האינתיפאדה השנייה. שנת 2022, שני עשורים אחרי כן, מייצגת שנה שבה נתוני הכלכלה של המשק היו מעולים, אחרי התאוששות ממשבר הקורונה, ולפני אי-היציבות של הרפורמה המשפטית ומלחמת השבעה באוקטובר.²

שיעור התעסוקה של גברים חרדים עמד בשנת 1995 על 47% (איור 1). שינויי מדיניות, כמו העלאת קצבאות ילדים, הורידו את התעסוקה עוד עד לרמה של 33% בשנת 2002. משנת 2003 ניכרת עלייה בשיעורי התעסוקה של גברים חרדים עד 53% בשנת 2022 – עלייה של 20 נקודות האחוז. זו עלייה משמעותית, אך שיעורי התעסוקה עדיין נמוכים. יש לציין כי בשנים 2013–2015 חלה עלייה בשיעורי התעסוקה המשווית לשינויי מדיניות בהקשר של גיוס (זוסמן וזופניק, 2021, וראו גם התייחסות למחקר זה בפרק 6).

איור 1: שיעורי תעסוקה של גברים, בני 25–64

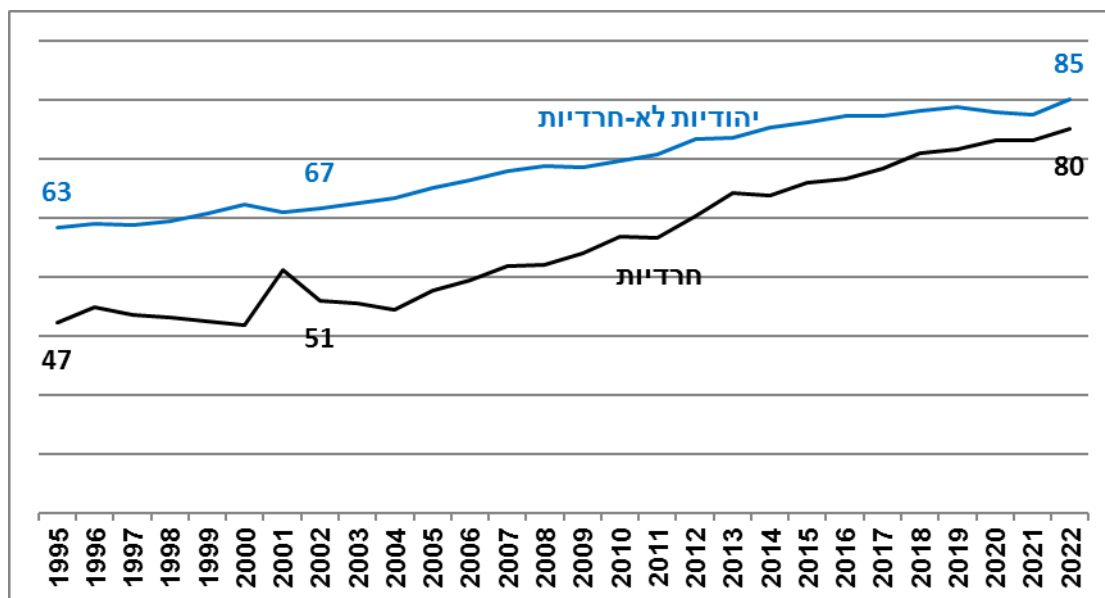
זיהוי חרדים עד 2013 לפי סוג ב"ס אחרון ומ-2014 לפי הגדרה עצמית.

מקור: עיבודי המחברים לנתוני סקרי כוח אדם של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

² ב-2002 היה שיעור התעסוקה בגילי העבודה העיקריים (25–64) 66%, יחס החוב הממשלתי לתוצר עלה במידה ניכרת במהלך שנת 2002 והגיע ל-103%, הגירעון התקציבי עמד על 3.9% והאינפלציה על 6.5%. ב-2022 היה שיעור התעסוקה 79%, יחס חוב-תוצר 60.8%, עודף של 0.6% בתקציב הממשלה ואינפלציה של 5.1%, שהייתה אומנם גבוהה מהיעד אך נמוכה בהשוואה לעולם.

גם שיעור התעסוקה של נשים חרדיות עמד על 47% בשנת 1995. אולם בניגוד לגברים, התעסוקה של הנשים החרדיות עלתה בצורה דרמטית עד ל-80%, קרוב לזה של נשים יהודיות לא-חרדיות (איור 2).

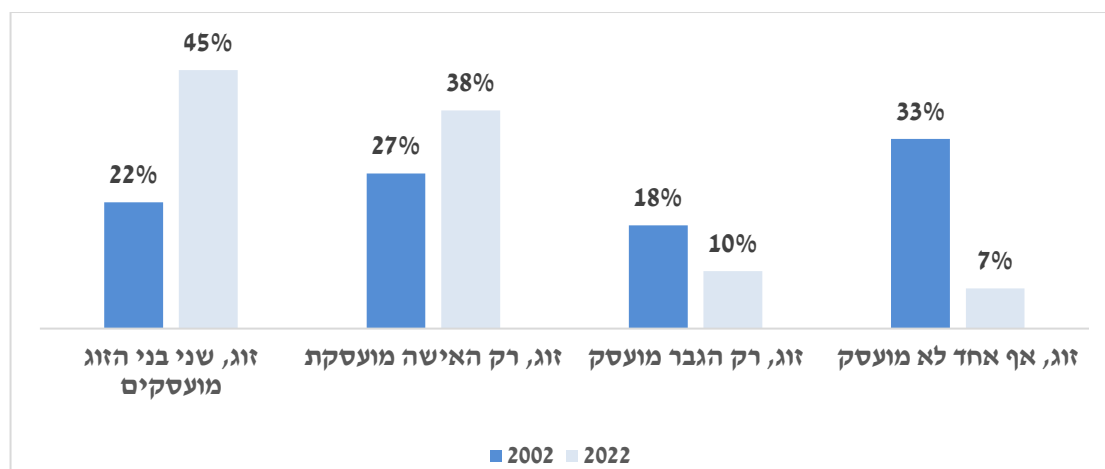
איור 2: שיעורי תעסוקה של נשים, בנות 25–64

זיהוי חרדים עד 2013 לפי סוג ביי"ס אחרון ומ-2014 לפי הגדרה עצמית.
מקור: עיבודי המחברים לנתוני סקרי כוח אדם של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

בהתאם לעלייה שחלה בשני העשורים האחרונים בשיעורי התעסוקה, בייחוד אצל הנשים החרדיות, אנו רואים באיור 3 ירידה ניכרת בשיעור משקי הבית שבהם אף לא אחד מבני הזוג עובד (מ-33% ב-2002 ל-7% ב-2022), ועלייה בשיעור משקי הבית שבהם רק האישה מפרנסת (מ-27% ל-38%) או שני בני הזוג מפרנסים (מ-22% ל-45%). העובדה שבקרב יהודים לא-חרדים שיעור משקי הבית שבהם שני בני הזוג עובדים נכון ל-2022 הוא 81% מלמדת על פוטנציאל התעסוקה הלא-ממומש אצל הגברים החרדים.

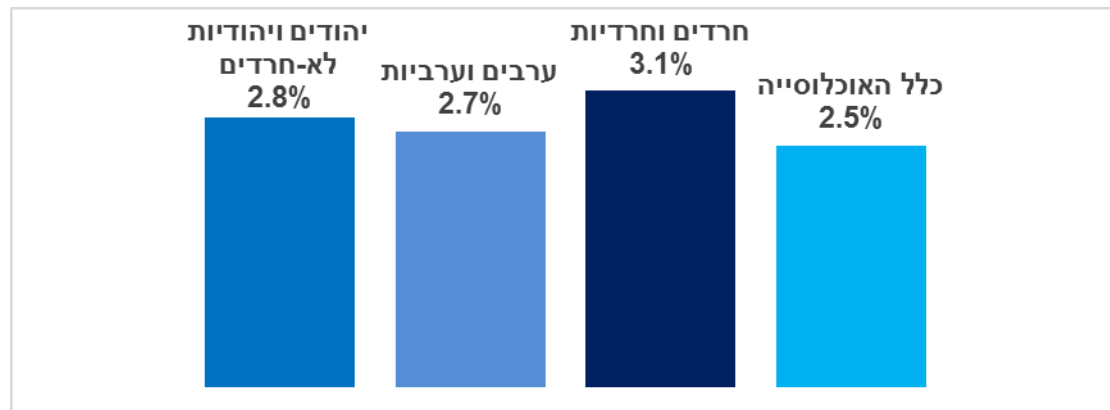
איור 3: הרכב התעסוקה במשקי בית חרדיים, ראש משק הבית בגיל 25–64

זיהוי חרדים ב-2002 לפי סוג ביי"ס אחרון וב-2022 לפי הגדרה עצמית.
מקור: עיבודי המחברים לנתוני סקרי כוח אדם של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

העלייה בתעסוקה, יחד עם העלייה בשכר המועסקים, הובילו לכך שבתקופה זו ההכנסה מעבודה לפרט בגילים 25–64 עבור חרדים וחרדיות צמחה בקצב של 3.1% לשנה, יותר מכל קבוצת אוכלוסייה אחרת (איור 4).³

איור 4: הגידול השנתי בהכנסה מעבודה לפרט, גילים 25–64, 2004–2022

הכנסה חודשית ריאלית מעבודה (לפני תשלומי מיסים) לכלל הגברים והנשים בגילים הרלוונטיים, כולל הכנסה אפס לפרטים שאינם מועסקים או שאין להם הכנסה מעבודה. זיהוי חרדים ב-2003 לפי סוג ב"ס אחרון וב-2022 לפי הגדרה עצמית.

מקור: עיבודי המחברים לנתוני סקרי כוח אדם וסקרי הוצאות של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

קצב הגידול בהכנסה מעבודה לחרדים וחרדיות בעשור האחרון, 2012–2022, הוא נמוך יותר ועומד על 2.3% לשנה. ניתוח השינויים בהשכלה, בתעסוקה ובשכר של בני 25–64 במהלך אותו עשור מראה כי כמחצית מהגידול (47%) הגיעה משינויים בקרב הגברים החרדים, ומחציתו משינויים בקרב הנשים החרדיות.⁴ חלק הארי של השינוי בקרב הגברים הוא תוצאה של עלייה בשיעור התעסוקה בתוך כל רמת השכלה (72%), ו-32% נוספים נובעים מהעלייה בשכר של המועסקים בתוך כל רמת השכלה; ההשכלה של החרדים דווקא ירדה בתקופה זו, כך שהתרומה של השינוי בהתפלגות ההשכלה היא שלילית.

יש לציין כי בקרב בני 25–44 ההכנסה מעבודה לפרט גדלה בעשור האחרון בקצב גבוה הרבה יותר, של 4.4% בשנה, ומכאן שהדינמיקה חלה בעיקרה בקרב קבוצת הגיל הצעירה. גם הגורמים לגידול הם שונים בקרב הצעירים – כ-62% מהגידול הגיעו משינויים בקרב הגברים החרדים ו-38% משינויים בקרב הנשים החרדיות. כמחצית מהשינוי בקרב החרדים הצעירים (48%) היא תוצאה של עלייה בשכר של המועסקים בתוך כל רמת השכלה, 42% מהשינוי נובעים מעלייה בשיעור התעסוקה בתוך כל רמת השכלה, ורק 10% נובעים מהשינוי בהתפלגות ההשכלה של גברים חרדים.⁵

³ קצב הגידול לכלל קבוצת הגיל נמוך מקצב הגידול של כל קבוצת אוכלוסייה בנפרד מכיוון שההכנסה מעבודה לפרט של ערבים ושל חרדים נותרה, גם ב-2022, נמוכה במידה ניכרת מזו של יהודים לא-חרדים, בעוד שמשקלם באוכלוסייה גדל. קצב הגידול השנתי מתייחס לתקופה המתחילה ב-2004 ולא ב-2002 בשל מגבלת נתונים.

⁴ אנו בודקים מה היה קצב הגידול השנתי של ההכנסה מעבודה לפרט לו היו התפלגות ההשכלה, שיעור התעסוקה בכל רמת השכלה והשכר של המועסקים בכל רמת השכלה של גברים חרדים משתנים כפי שהשתנו בפועל בין 2012 ל-2022, בעוד התפלגות ההשכלה, התעסוקה והשכר של נשים חרדיות היו נשארים כפי שהיו ב-2012. באופן דומה, אנו בודקים מה היה קצב הגידול השנתי לו רק כל אחד משלושת הממדים הללו היה משתנה.

⁵ המשקל הגבוה של העלייה בשכר המועסקים אינו משקף גידול משמעותי בשכר החרדים הצעירים, אלא דווקא את העובדה שבהשכלה שלהם כמעט לא חל שינוי בתקופה זו.

3. הגורמים לגידול בתעסוקת הגברים החרדים

ברמת המשק הישראלי כולו, שני גורמים עיקריים מסבירים את הגידול שחל בשיעורי התעסוקה מאז שנת 2002: האחד הוא עלייה ברמת ההשכלה, והאחר הוא שינוי במדיניות של הממשלה. מאז 2003, במסגרת "תוכנית החירום הכלכלית", נקטה הממשלה צעדי מדיניות שתכליתם עידוד יציאה לעבודה (אקשטיין, ליפשיץ ולרום, 2018): קיצוץ דמי האבטלה והקשחת הקריטריונים לקבלתם; קיצוץ גמלת הבטחת הכנסה ושינוי תנאי הזכויות; קיצוץ קצבאות הילדים ושינוי התלות בין מספר הילדים לגובה הקצבה; רפורמה במס הכנסה שהתמקדה בבעלי הכנסות נמוכות; העלאת גיל הפרישה לפנסיה; יישום תוכניות "מרווחה לעבודה" לאוכלוסיית מקבלי הבטחת הכנסה, ותוכניות לקידום תעסוקה לאוכלוסיות ספציפיות; מתן מענק עבודה ("מס הכנסה שלילי"); צמצום שיעור העובדים הזרים, והעלאת שכר המינימום. צעדי מדיניות אלו התמקדו בבעלי ההכנסות הנמוכות ובמשפחות מרובות ילדים (ביניהם הקבוצה החרדית), וקבוצות אלו הן שהתאפיינו בגידול התעסוקה המשמעותי ביותר בשנים שלאחר מכן. מגמה נוספת שחלה בשנים אלו היא עלייה ברמת ההשכלה ובשיעור בעלי השכלה על-תיכונית אקדמית ולא-אקדמית.

כפי שתיארנו בפרק הקודם, שיעור התעסוקה של הגברים החרדים בשני העשורים האחרונים עלה מ-33% בשנת 2002 ל-53% ב-2022. כדי לבחון את הגורמים לגידול זה אנו מפרידים בין השינוי בהתפלגות ההשכלה לבין השינוי בשיעור התעסוקה בתוך כל רמת השכלה, ובודקים מה היה קורה לתעסוקת החרדים לו היה כל אחד משינויים אלו מתרחש בנפרד. התפלגות ההשכלה מחולקת לחמש רמות: השכלה עד תיכונית וללא בגרות, תעודת בגרות, השכלה על-תיכונית לא-אקדמית, תואר ראשון, ותואר שני ומעלה.⁶ בשנים 2002–2022 עלתה רמת ההשכלה של גברים חרדים בני 25–64. שיעור בעלי השכלה עד תיכונית ללא בגרות ירד מ-79% בשנת 2002 ל-70% בשנת 2022, ומנגד, שיעור בעלי השכלה על-תיכונית כלשהי (אקדמית או לא-אקדמית) שילש את עצמו מ-7% ל-22%, ושיעור האקדמאים גם הוא גדל כמעט פי שלושה, מ-4% ל-11%. למרות גידול זה ההשכלה נותרה נמוכה במידה ניכרת הן בהשוואה לגברים יהודים לא-חרדים והן בהשוואה לנשים חרדיות. לו היו שינויים אלו בהתפלגות ההשכלה מתרחשים בעוד שיעורי התעסוקה בתוך כל רמת השכלה היו נשארים כפי שהיו ב-2002, היה שיעור התעסוקה של גברים חרדים עולה רק ב-5 נקודות אחוז, מ-33% ל-38% (לוח 1).

לוח 1: פירוק הגידול בתעסוקה של גברים חרדים, בני 25–64, 2002–2022

2002	רק התפלגות ההשכלה משתנה	רק התעסוקה בתוך כל רמת השכלה משתנה	2022
33%	38%	49%	53%
שיעור תעסוקה			
שינוי בנקודות אחוז לעומת 2002	5	16	20

זיהוי חרדים ב-2002 לפי סוג בייס אחרון וב-2022 לפי הגדרה עצמית.

מקור: עיבודי המחברים לנתוני סקרי כוח אדם של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

⁶ הסיווג לרמות השכלה מתבסס על התשובה לשאלה: "מהי התעודה או התואר הגבוה ביותר שקיבלת?", והתשובה המשווית לרמה (3) של השכלה על-תיכונית לא-אקדמית היא "תעודת סיום של בייס על-תיכוני שאינה תעודה אקדמית". יש לציין כי סקר כוח אדם אינו מתייחס במפורש להכשרות מקצועיות, ובפרט לא להכשרות ארוכות המקנות תעודה כגון הנהלת חשבונות, חשמלאות, חשבות שכר וכדומה, וייתכן שבוגרים של הכשרות אלו מסווגים כבעלי רמת השכלה עד תיכונית ללא בגרות או תעודת בגרות בלבד.

במקביל חלה באותן שנים עלייה בשיעור התעסוקה בכל אחת מרמות ההשכלה, ובפרט בקרב בעלי השכלה עד תיכונית ללא בגרות (שהיו ונותרו הקבוצה הגדולה ביותר) עלה שיעור התעסוקה מ-29% ל-45%. לו היו שינויים אלו בתעסוקה בתוך כל רמת השכלה מתרחשים בעוד התפלגות ההשכלה הייתה נותרת כפי שהייתה ב-2002, היה שיעור התעסוקה של גברים חרדים עולה ב-16 נקודות אחוז, מ-33% ל-49%.

מניתוח זה עולה כי רק כרבע מהגידול בתעסוקת החרדים נובע מעלייה ברמת ההשכלה, ואילו כשלושה רבעים מהגידול נובעים מהעלייה בתעסוקה בהינתן ההשכלה, שאותה ניתן לייחס כאמור לצעדי המדיניות שננקטו על ידי הממשלה לאורך התקופה. ממצא זה מצביע גם על הפוטנציאל הגלום בהעלאת רמת ההשכלה של הגברים החרדים, אשר יכולה להוביל לעלייה נוספת בתעסוקה בכלל, ובתעסוקה איכותית (בשכר ובפריון גבוהים) בפרט, כפי שמתואר בפרקים הבאים. עם זאת יש לזכור כי גברים חרדים רבים שלומדים בכולל רואים את חבריהם שיצאו לעבודה ונותרו עם שכר נמוך, ומחליטים שעזיבת הכולל אינה כדאית כלכלית (אקסלרד ושדה, 2024).

4. כיצד ניתן להעלות את תעסוקת הגברים החרדים כפי שקרה אצל הנשים החרדיות?

בפרק זה אנו בוחנים כיצד ניתן להביא את הגברים החרדים לעשות "קפיצה" דומה לזו שעשו הנשים החרדיות, אשר תשיג את יעד שיעור התעסוקה לשנת 2030 – 7.70%⁷. ההבדל התרבותי העמוק שקיים בין החברה החרדית לבין החברה היהודית הכללית, המתבטא בהבדלי העדפות בין הקבוצות, סדרי עדיפויות ומערכת מנהלים, כללים ואיסורים שונים, מוביל למסקנה שנכון להשוות את הגברים החרדים לנשים החרדיות ולא לגברים היהודים הלא-חרדים. לכן ייתכן שהשינוי שעברו הנשים החרדיות – הזינוק בשיעורי התעסוקה, ובעיקר השיפור ברמת ההשכלה, ללא עזיבה של הדת ושל החברה החרדית – הוא שינוי שניתן ברובו ליישום גם לגבי הגברים החרדים.⁸

אנחנו בוחנים שני תרחישים שאפתניים, אך ריאליים.⁹ **בתרחיש הראשון** שיעורי התעסוקה של חרדים בגילים 25–64 בכל רמת השכלה ב-2035 משתווים לאלו של חרדיות באותה רמת השכלה ב-2022 (איור נ-1 בנספח א), בעוד שהתפלגות ההשכלה של חרדים והשכר שלהם בכל רמת השכלה נותרים כפי שהם ב-2022. בתרחיש זה יגדל שיעור התעסוקה של הגברים החרדים ב-13 נקודות אחוז, מ-53% ל-68%, ואילו השכר של החרדים המועסקים ירד ב-2% כתוצאה מכניסתם של גברים רבים בעלי השכלה נמוכה וכישורים נמוכים לשוק העבודה (לוח 2). למרות הירידה בשכר, סך ההשפעה על ההכנסה מעבודה של חרדים היא חיובית, וזו תגדל ב-24%. בתרחיש זה אנו מניחים שבהשכלה, בתעסוקה ובשכר של הנשים החרדיות לא יחול כל שינוי, והתוצאה היא שההכנסה מעבודה לפרט של חרדים וחרדיות תגדל ב-0.8% בשנה עד 2035.

לוח 2: השינוי בתעסוקה, בשכר ובהכנסה מעבודה בתרחישי סגירת פערים שונים, גילים 25–64, 2022–

2035

שיעור התעסוקה של גברים חרדים	השינוי הכולל בשכר של חרדים מועסקים	השינוי הכולל בהכנסה מעבודה של חרדים	השינוי השנתי בהכנסה מעבודה לפרט של חרדים וחרדיות
68%	-2%	+24%	+0.8%
69%	+12%	+44%	+1.5%

מקור: עיבודי המחברים לנתוני סקר כוח אדם וסקר הוצאות של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. לפירוט צורת החישוב ראו נספח ב.

⁷ יעדי התעסוקה שהתקבלו מהחלטת ממשלה מתייחסים לבני 25–66, ראו החלטה מספר 198 מיום 1.8.2021, https://www.gov.il/he/pages/dec198_2021.

⁸ אולי לא ניתן להעתיק במדויק, מכיוון שחובותיהן הדתיות של נשים שונות מהותית מאלה של גברים – הן מראש אינן אמורות לעסוק בלימוד גמרא, לכן לא קיימת סתירה מהותית בין צאתן לשוק העבודה לבין התפיסות הדתיות של החברה.

⁹ נדגיש כי בפרק זה ובפרק הבא אנחנו מציגים תרחישים ולא תחזיות, כלומר אין מדובר בתחזית מה צפוי לקרות בשנת 2035 אלא בניתוח מה יכול לקרות בשנת 2035 אם יחולו שינויים מסוימים בהשכלה ובתעסוקה. התרחישים ממחישים את ההשלכות של המשך המצב הקיים אל מול התוצאות האפשריות של שינוי מצב זה באמצעות מדיניות מתאימה. אנו משתמשים בנתוני ההשכלה, התעסוקה והשכר ב-2022 כנקודת הייחוס הן משום שהם משקפים את ההישגים והאתגרים בעיתות שגרה ולא בזמן משבר או מלחמה, והן משום שנתוני השכר לשנים מאוחרות יותר בחלוקה לאוכלוסיות לא היו זמינים לנו בעת כתיבת הדברים.

בתרחיש השני התפלגות ההשכלה של חרדים בגילים 25–64 ב-2035 משתווה לזו של חרדיות ב-2022 (איור נ-2 בנספח א), בעוד ששיעור התעסוקה של חרדים בכל רמת השכלה והשכר שלהם בכל רמת השכלה נותרים כפי שהם ב-2022. ככל הנראה, גרעין קשה של גברים חרדים תמיד יישאר בכולל ללמוד תורה, ולכן גם עלייה ברמת ההשכלה אינה מביאה לאותו שיעור תעסוקה כמו הנשים החרדיות. בתרחיש זה יגדל שיעור התעסוקה של הגברים החרדים ל-69%, אולם בשונה מהתרחיש הראשון השכר של החרדים המועסקים יעלה ב-12% כתוצאה מהעלייה בהשכלה ובכישורים של המועסקים (לוח 2). על כן סך ההשפעה על ההכנסה מעבודה של חרדים הוא כמעט כפול ועומד על 44%. גם בתרחיש זה אנו מניחים שבקרב הנשים החרדיות לא יחול כל שינוי, והתוצאה היא שההכנסה מעבודה לפרט של חרדים וחרדיות תגדל ב-1.5% בשנה עד 2035. כדי להעריך את השפעת התרחישים על המשק כולו אנו בוחנים את השינוי השנתי בהכנסה מעבודה לפרט של כלל האוכלוסייה בגילים 25–64, שהוא קירוב לקצב הצמיחה של המשק. אנחנו מניחים כי בהשכלה, בתעסוקה ובשכר של יהודים ויהודיות לא-חרדים ושל ערבים וערביות אין כל שינוי, וכן מניחים כי ההרכב הדמוגרפי של האוכלוסייה משתנה לפי התחזית של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ל-2035, כך שחלקם של הערבים באוכלוסייה גדל מעט ושל החרדים גדל במידה ניכרת, בעוד שחלקם של היהודים הלא-חרדים מצטמצם. ללא כל שינוי בקרב הגברים החרדים ההכנסה מעבודה לפרט צפויה לרדת עד 2035 בקצב שנתי של 0.28%. התרחיש הראשון מצמצם מעט את קצב הירידה ל-0.23% בשנה, ואילו התרחיש השני מצמצם אותו עוד יותר, ל-0.18% בשנה. במילים אחרות, התרחיש השני מוסיף 0.1 נקודות אחוז לקצב הצמיחה השנתי של המשק.

השוואה בין התרחישים מלמדת ששניהם מביאים את שיעור התעסוקה של הגברים החרדים קרוב ליעד של 70%, אולם עלייה בתעסוקה המונעת על ידי עלייה בהשכלה (התרחיש השני) היא איכותית יותר ומתבטאת בעלייה בשכר המשקפת גידול בפריון העבודה. כתוצאה מכך, הן הגידול בהכנסה מעבודה לפרט של חרדים וחרדיות והן התרומה לקצב הצמיחה של המשק הם כפולים.

5. כיצד ישפיע גיוס חרדים על שוק העבודה?

5.1. גיוס וחוק הגיוס

אם בעשורים הראשונים לקיומה של המדינה התגייסו החרדים לצבא באחוזים דומים לאלו של החברה הכללית, הרי שמאז המהפך השלטוני ב-1977 וכניסת החרדים לקואליציה ירד במידה ניכרת שיעור החרדים המתגייסים לצה"ל, תהליך שהלך והתגבר במהלך שנות ה-80 וה-90.

הפטור לתלמידי הישיבות משירות צבאי שניתן החל ב-1952 בעקבות פגישתם של בן גוריון עם החזון איש, מנהיג הקהילה החרדית, הפך במהלך השנים לתקנה שאפשרה לשר הביטחון לדחות את שירותו הצבאי של מי ש"תורתו אומנותו". בעשור שבין 1967 ל-1977 הוגבל מספר הדיחויים משירות צבאי לתלמידי ישיבות ל-8,000, אך עם עליית הליכוד לשלטון וכניסת המפלגות החרדיות לקואליציה בוטלה ההגבלה וכל תלמיד ישיבה שביקש קיבל דיחוי משירות צבאי, שהפך אחרי שנים מספר לפטור סופי.

ב-1998, בעקבות עתירה של אהוד ברק, נדרש בג"ץ לראשונה לדיון בסוגיה, והורה לממשלה לחוקק חוק בנושא. הממשלה חוקקה את החוק המכונה "חוק טל", ע"ש השופט צבי טל שעמד בראש הוועדה שהמליצה עליו, והוא היה בתוקף בין השנים 2002–2012. החוק אפשר לתלמידי ישיבות המקבלים דיחוי שנת הכרעה בגיל 22–23, תוך אפשרות לכניסה הדרגתית ונוחה לשירות צבאי / יציאה לתעסוקה.

אף על פי שבשנת 2012 הביא החוק לגיוס של למעלה מ-3,000 חרדים, שהתגייסו לצה"ל או לשירות אזרחי ביטחוני (ביניהם רבים מליבת החברה החרדית), החוק בוטל על ידי בג"ץ בשל טענות לחוסר שוויון. בג"ץ הורה לממשלה לחוקק חוק חדש ושוויוני, אך זו לא הצליחה עד היום לעשות זאת.

מלחמת חרבות ברזל, הצורך הדחוף של הצבא בכוח אדם, והיעדר חוק חדש לדחיית שירות לחרדים במקום זה שנפסל הובילו את בג"ץ לפסול את הסדר הדיחוי ולחייב את צה"ל, החל מ-1.7.24, לשלוח צווי גיוס לכלל תלמידי הישיבות, תוך שהוא גם מורה על אי העברת תקציבים לישיבות בגין תלמידים חייבי גיוס. עד פברואר 2025 שלח צה"ל צווי גיוס אל למעלה מ-10,000 תלמידי ישיבות, וכנגד למעלה מ-1,200 מהם הוצאו צווי מעצר בגין אי התייצבות.

בעוד צה"ל נמנע בעקביות מלפרסם נתונים ומספרים מדויקים של דחויי הגיוס, ההשערה היא כי ישנם כיום למעלה מ-100,000 חרדים בגיל חובת הגיוס אשר מקבלים דחיית שירות, ושיעורם כ-17.6% מכלל חייבי הגיוס (על פי דוח מבקר המדינה, 2021). בשנתון חרדי של גברים בגיל 18 ישנם כ-13,000 תלמידים, ובהתחשב בכך שגיל 26 היה גיל הפטור עד החלטת בג"ץ, הרי שהמספרים הללו נשמעים סבירים.

החשש מהגיוס לצבא, והרצון לקבל דחיית שירות ובסופה פטור מגיוס, הגבילה במשך שנים את בני הישיבות מהשתלבות בתעסוקה ובלמודים על-תיכוניים. כתנאי לקבלת דחיית השירות, על תלמיד הישיבה הוטלה חובה של לימוד תורה במשך לפחות 45 שעות שבועיות, מה שכמעט ולא הותיר זמן לעיסוקים נוספים כמו השלמת לימודי ליבה, שכמעט אינם נלמדים בבתי הספר, הכשרה מקצועית, לימודים באקדמיה או השתלבות בתעסוקה.

בשנת 2014 הוציא אגף מוסדות תורניים במשרד החינוך הוראה שלפיה תלמיד ישיבה המקבל דיחוי משירות צבאי יכול לעסוק בלימודים מקצועיים/אקדמיים בשיעור שלא יעלה על 15 שעות שבועיות, כשבמקביל הוא יכול לעסוק בלימודי קודש רק 30 שעות.¹⁰ תקנה זו אפשרה לתלמידי ישיבה רבים להשלים לימודים, אך בפועל הם עדיין נזקקו לאישור ראשי הישיבות, שלא ראו זאת בעין יפה ולא תמיד אפשרו יציאה ללימודים חיצוניים תוך כדי הלימודים בישיבות.

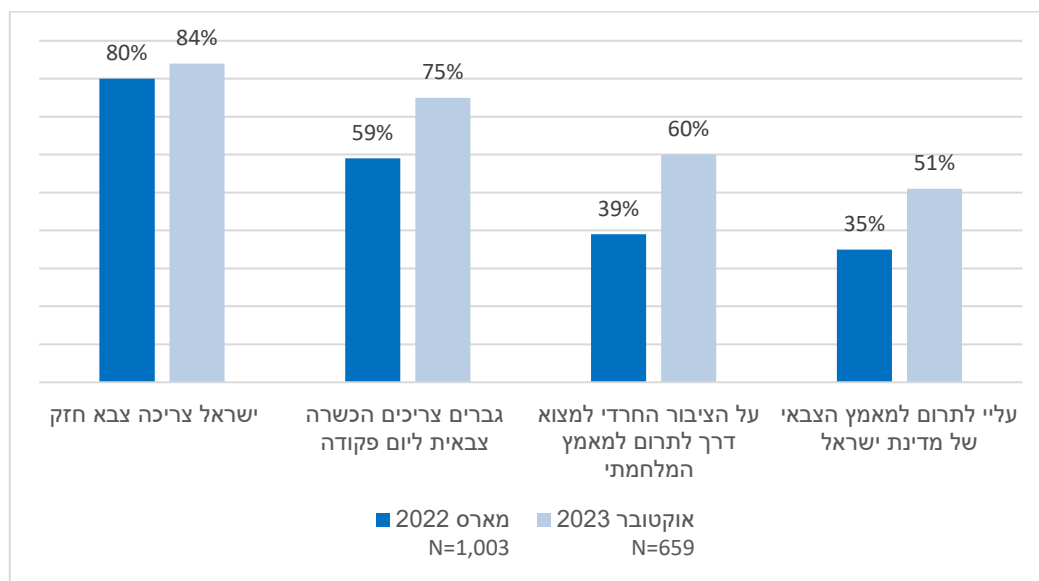
בפועל, בעשור האחרון עלה בהדרגה מספרם של תלמידי הישיבה העובדים או לומדים תוך כדי הלימודים, ואף נפתחו תוכניות ממשלתיות המסייעות בכך (בארט, 2019; מלחי, 2023; טרכטינגוט, 2024). יציאה לעבודה או ללימודים, גם אם חלקית, הפכה לנורמה שבשתיקה המתאפשרת בישיבות שונות.

¹⁰ <https://meyda.education.gov.il/files/mt/school2022.pdf>

המציאות המתמשכת שבה דחיית השירות והפטור אחריה אינם מביאים חרדים לצה"ל ובמקביל נמנעת התשלבותם בתעסוקה הובילה לניסיון להוריד את גיל הפטור של חרדים משירות צבאי ל-21, כך שבשלב מוקדם יותר יוכלו החרדים החפצים בכך לצאת לתעסוקה/לימודים, כשהם עדיין רווקים וללא ילדים. בפועל הניסיון לא צלח, והמציאות הביטחונית שלאחר פרוץ מלחמת חרבות ברזל הסירה את היתכנותו של מהלך זה.

בקרב הקהילה החרדית ישנה הסכמה על כך שמי שמעוניין ללמוד תורה לא יאולץ להתגייס לצה"ל, אולם קיימת מחלוקת בנוגע לאלו שאינם לומדים. מדובר על כ-20%–30% מאלו הרשומים כלומדי תורה, אולם בפועל הם אינם עושים זאת אלא עובדים או עוסקים בעיסוקים אחרים. סקרים שנעשו אחרי פרוץ מלחמת חרבות ברזל (איור 5) הראו שאחוזים גבוהים מהחברה החרדית תומכים בגיוס כזה או אחר.

איור 5: שיעור המסכימים עם הטענה לגבי גיוס ותרומת הציבור החרדי, לפני ואחרי מלחמת חרבות ברזל

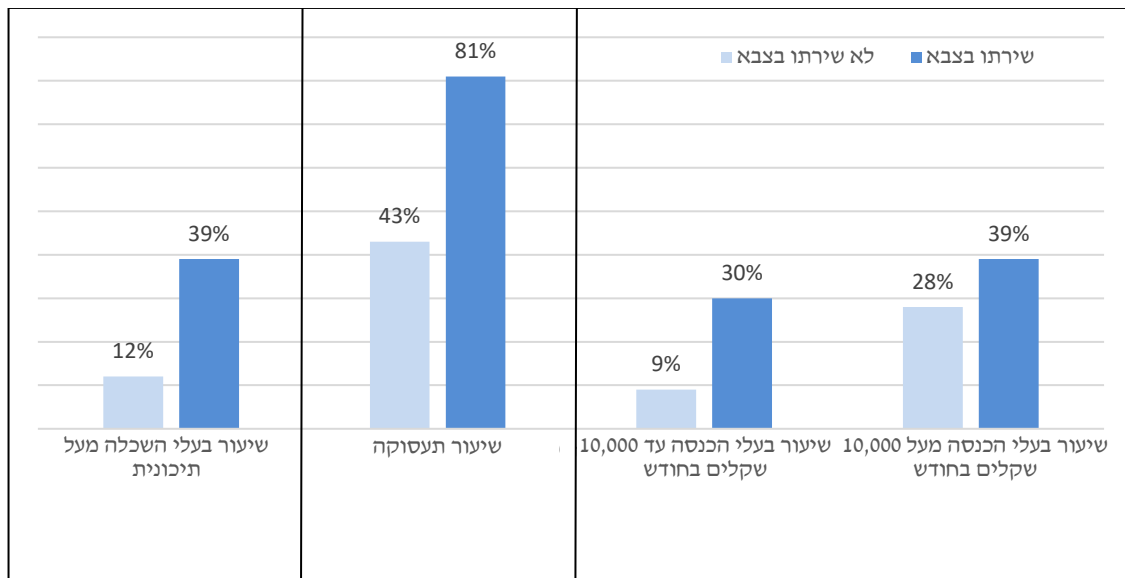

מקור: מכון נתוני אמת, 2024, <https://www.kikar.co.il/haredim-news/s3ur1nI>

5.2. השכלה, תעסוקה ושכר בקרב המתגייסים החרדים

מניתוח נתוני הסקר החברתי אפשר לזהות את הגברים בני 25–64 שגדלו בבית חרדי, מגדירים את עצמם כיום כחרדים ושירתו בצבא (לפירוט השאלות הרלוונטיות בסקר ראו נספח ג). אף שמדובר במדגם קטן יחסית (כ-200 תצפיות) וסלקטיבי, כי שיעורי המתגייסים נמוכים, ניתן בכל זאת לעמוד על היבטים אחדים. ראשית, שיעור המועסקים בקרב החרדים ששירתו בצבא הוא גבוה במיוחד, 81%, ואילו שיעור המועסקים בקרב חרדים שלא שירתו בצבא עומד על 43% (איור 7). שנית, שיעור הפרטים בעלי השכלה גבוהה מתיכונית (כלומר השיגו תעודת בגרות, הכשרה מקצועית, טכנולוגית או אקדמית) בקרב החרדים המשרתים הוא גבוה (39%), זאת לעומת השיעור המקביל בקרב החרדים שלא שירתו בצבא (12% בלבד). זאת כי חרדים שהתגייסו שונים מהותית ממי שלא התגייסו, הבחנה שקיימת גם בכל הקשור לקבוצות חרדים שבוחרות לפנות ללימודים אקדמיים (Perelman, Yaish and Bental, 2019). בהתאם, התפלגות ההכנסה בקרב המשרתים והלא-משרתים מלמדת כי הכנסתם של גברים חרדים ששירתו בצבא נוטה להיות גבוהה יותר, בממוצע, מהכנסתם של גברים חרדים שלא שירתו בצבא. גברים חרדים ששירתו בצבא מיוצגים בייצוג גבוה יותר הן בהכנסות עד 10,000 ש"ח והן בהכנסות מעל 10,000 ש"ח, לעומת אלו אשר לא שירתו.

איור 7: התפלגות השכלה, תעסוקה ושכר בקרב גברים חרדים לפי סטטוס שירות, גילים 25–64

גברים חרדים לפי הגדרה עצמית שהיו חרדים גם בגיל 15, לשנים 2007–2012, 2017–2023. מקור: עיבודי המחברים לנתוני סקרים חברתיים של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לסיכום, ניתן לראות כי קיים מתאם חיובי בין שירות חרדים בצה"ל לבין השתלבותם בתעסוקה, רכישת השכלה ועבודה בשכר גבוה יותר בהמשך החיים.

5.3. תרחישי תעסוקה והשכלה בעקבות גיוס גברים חרדים

שינוי במדיניות הגיוס של גברים חרדים לצבא עשוי להביא לתוצאות בכיוונים שונים. מחד גיסא, גברים חרדים שעשו שירות צבאי משולבים באחוזים גבוהים יותר בשוק העבודה ובתעסוקה איכותית, כך שניתן לצפות כי גיוס החרדים יביא לעלייה בהשכלה, בתעסוקה ובשכר בקרב המתגייסים (מלחי, 2017). כמו כן, המתגייסים החרדים עשויים לרכוש הכשרה מקצועית ולהתנסות בצבא במגוון תפקידים טכנולוגיים ואחרים, כך ששילובם בשוק העבודה יהיה איכותי יותר (גרטל, 2016). מאידך גיסא, תלמידי ישיבות רבים משולבים בשוק התעסוקה במקביל ללימודיהם בישיבה (גורדון, 2024). במצב הקיים, שבו לימודים בישיבות פוטרים אברכים מגיוס, תהליכי גיוס המוניים עלולים להרתיע תלמידי ישיבות אשר עובדים ואינם מעוניינים להתגייס. אלו עשויים לעזוב את מקום עבודתם ולחזור לישיבות, והדבר עלול להשפיע לרעה על התוצר ועל ההכנסות ממיסים (מלחי, 2023). כאמור בסעיף הקודם, הנתונים המועטים על חרדים שהתגייסו בעבר מלמדים שקבוצת החרדים המתגייסים נוטה גם להשתלב בתעסוקה, לרכוש השכלה מעבר ל-12 שנות לימוד ולהיות מתוגמלת בשכר גבוה יותר בשוק העבודה.

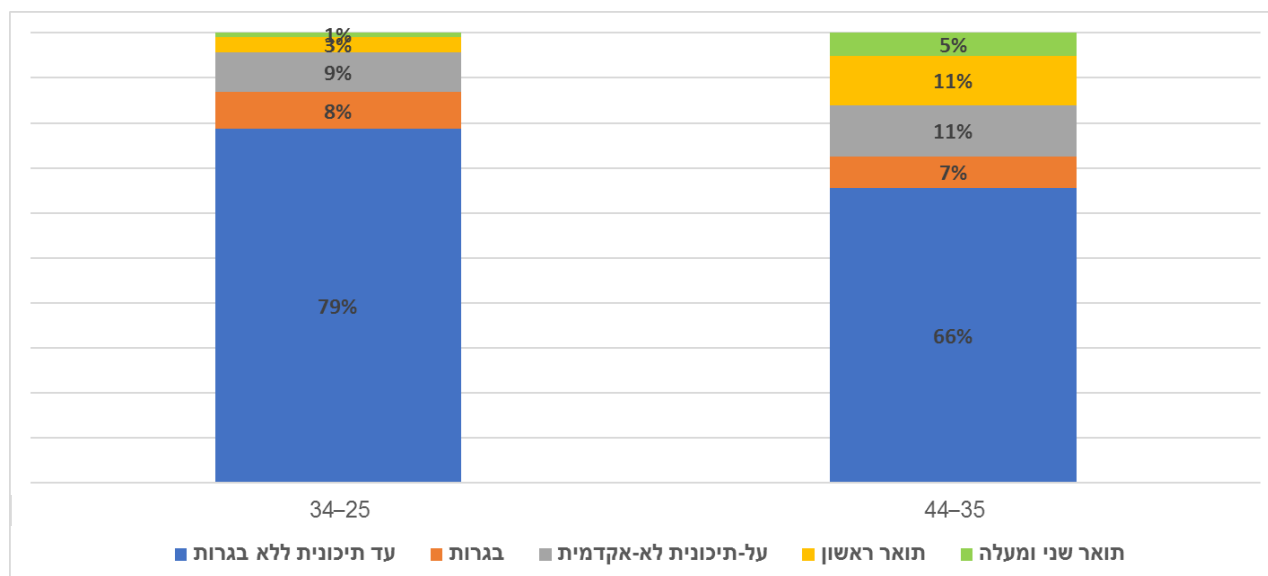
חוק הגיוס הוא סוגיה השנויה במחלוקת שנים ארוכות, ואיננו מתיימרים לדון בעבודה זו בנוסח החוק הנחוץ, באופי השירות הצבאי של חרדים או בסוגיות שוויון וביטחון. מטרת פרק זה היא להציג תרחישים אפשריים לשינויים בתעסוקה ובהשכלה של גברים חרדים כתוצאה מגיוס, ובעיקר בעקבות ניתוק הקשר שקיים כיום בין החובה לשבת בישיבה/בכולל וללמוד לימודי קודש כ-45 שעות בשבוע, שהוא התנאי לדחיית השירות הצבאי עד קבלת פטור סופי בגיל 26 (זוסמן וזופניק, 2021). נדגיש שוב כי אנחנו מציגים תרחישים ולא תחזיות, כלומר אין מדובר בתחזית מה **צפוי** לקרות בשנת 2035 אלא בניתוח מה **יכול** לקרות בשנת 2035 אם יחולו שינויים מסוימים בהשכלה ובתעסוקה. התרחישים ממחישים את ההשלכות של המשך המצב הקיים אל מול התוצאות האפשריות של שינוי מצב זה באמצעות מדיניות מתאימה, ובפרט שינויים בגיוס הנידונים בימים אלו במסגרת עבודת הכנסת, הממשלה ובית המשפט הגבוה לצדק.

התרחישים בפרק זה מתייחסים לקבוצת הגיל הצעירה, 25–44, הצפויה להיות המושפעת העיקרית מגיוס גברים חרדים. במצב הבסיס, שהוא שלילי מבחינת שוק העבודה, נמשכת המציאות הנוכחית שבה גברים חרדים, ברובם, אינם מתגייסים לצבא וחוסים במוסדות לימוד תורה עד גיל 26 (לפחות) תחת הסדר "תורתו אומנותו". במצב זה התפלגות ההשכלה של חרדים, שיעור התעסוקה שלהם בכל רמת השכלה והשכר בכל רמת השכלה נותרים כפי שהם ב-2022, כך ששיעור התעסוקה של חרדים בני 25–44 הוא 51%.

תרחישי הגיוס מתארים מצב שבו הגברים החרדים מתגייסים לצבא, וחרדים שהצבא אינו מגייס אינם מחויבים ללמוד לימודי קודש ולא מוטלים עליהם איסורים המונעים רכישת השכלה מקצועית/אקדמית או השתלבות בשוק העבודה. במילים אחרות, האיסור על השתלבות בתעסוקה ובהשכלה כתוצאה מאי התגייסות לצה"ל מבוטל, בדומה למצב השורר אצל כל אוכלוסייה אחרת שאינה מתגייסת לצבא (ערבים ונשים דתיות למשל), והסנקציות המוטלות עליה אינן כרוכות באיסור על רכישת השכלה או על השתלבות בשוק התעסוקה.

בתרחיש הראשון (להלן "גיוס ותעסוקה") אנו מניחים שכתוצאה מהשינוי במדיניות הגיוס דפוסי ההשכלה והתעסוקה של גברים חרדים בגילים 25–34 ב-2035 יהיו דומים לאלו של חרדים בגילים 35–44 ב-2022. בני ה-35–44 אשר חופשיים מ"איום" הגיוס משתלבים במידה רבה יותר במערכת ההשכלה המקצועית, הטכנולוגית והאקדמית ובשוק התעסוקה. כפי שניתן לראות באיור 8, רמת ההשכלה של גברים חרדים בני 25–34 נמוכה משל בני 35–44, ובפרט שיעור בעלי השכלה על-תיכונית כלשהי הוא 13% בקבוצת הגיל הצעירה לעומת 27% בקבוצת הגיל המבוגרת יותר.

איור 8: התפלגות ההשכלה של חרדים לפי קבוצת גיל, 2022

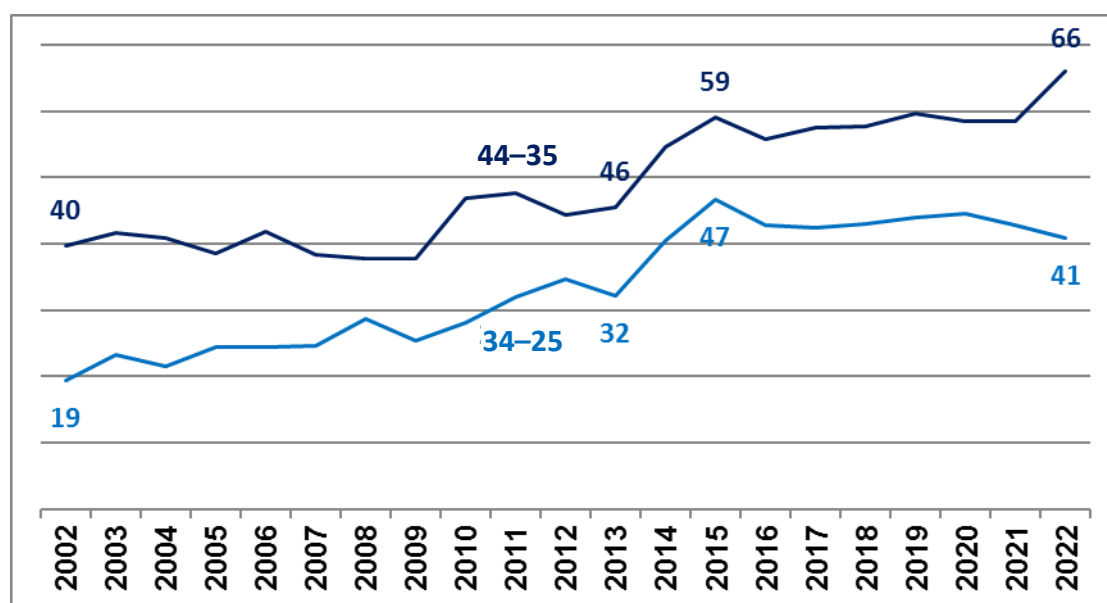

זיהוי חרדים לפי הגדרה עצמית.

מקור: עיבודי המחברים לנתוני סקר כוח אדם של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

באיור 9 ניתן לראות ששיעור התעסוקה של גברים חרדים בני 34–25 נמוך מזה של בני 44–35. בפרט בשנת 2022, שהיא שנת הבסיס לתרחישים, שיעור התעסוקה של חרדים בני 34–25 הוא 41% ושל בני 44–35 – 66%. ההפרש הכמעט קבוע בין שני הקווים באיור שולל את ההשערה שההבדלים בשיעורי התעסוקה נובעים מאפקט קוהורטה. עוד ניתן לראות שמ-2002 עד 2013 הייתה עלייה של 13 נקודות אחוז אצל הצעירים, ואז בין 2013 ל-2015 הייתה קפיצה של 15 נקודות אחוז. חלק מהסיבות לכך הוא שינוי מדיניות, כמו "ריקון הבריכה" ב-2014 ועוד (זוסמן וזופניק, 2021).

איור 9: שיעור התעסוקה של חרדים לפי קבוצת גיל

זיהוי חרדים עד 2013 לפי סוג ביי"ס אחרון ומ-2014 לפי הגדרה עצמית.

מקור: עיבודי המחברים לנתוני סקרי כוח אדם של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

כאמור, ההנחה בתרחיש זה היא כי מאחר שגברים חרדים בגיל 25–34 יהיו חופשיים מ"איום" הגיוס (כי הם יתגייסו בכל מקרה, או כי הסנקציות שיוטלו עליהם, אם הם לא יתגייסו, לא תהיינה קשורות לתעסוקה ולהשכלה), הם יוכלו לרכוש השכלה ולהשתלב בשוק התעסוקה בשלב מוקדם יותר, באותם היקפים שעושים הגברים המבוגרים יותר (בגילים 35–44). זוהי הערכה שמרנית, שכן בגיל צעיר, כשמשק הבית קטן יחסית, או כשעדיין לא הוקם, קל יותר לגבר החרדי להתפנות להשלמת לימודי ליבה, להכשרה ארוכה או ללימודים אקדמיים.

בתרחיש זה יגדל שיעור התעסוקה של חרדים בני 25–44 ב-15 נקודות אחוז, מ-51% ל-66%, והשכר של החרדים המועסקים יעלה ב-7% (לוח 3). שילוב שתי ההשפעות הללו יגדיל את ההכנסה מעבודה של חרדים ב-37%. בתרחיש זה אנו מניחים שבהשכלה, בתעסוקה ובשכר של הנשים החרדיות לא יחול כל שינוי, והתוצאה היא שההכנסה מעבודה לפרט של חרדים וחרדיות תגדל ב-1.2% בשנה עד 2035.

לוח 3: השינוי בתעסוקה, בשכר ובהכנסה מעבודה בתרחישי גיוס שונים, גילים 25–44, 2022–2035

שיעור התעסוקה של גברים חרדים	השינוי הכולל בשכר של חרדים מועסקים	השינוי הכולל בהכנסה מעבודה של חרדים	השינוי השנתי בהכנסה מעבודה לפרט של חרדים וחרדיות
66%	+7%	+37%	+1.2%
70%	+14%	+55%	+1.8%

מקור: עיבודי המחברים לנתוני סקר כוח אדם וסקר הוצאות של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. לפירוט צורת החישוב ראו נספח ב.

בתרחיש השני (להלן "גיוס והשכלה") אנו מניחים שכתוצאה מהשינוי במדיניות הגיוס יהיו דפוסי ההשכלה של גברים חרדים בגילים 25–34 ב-2035 דומים לאלו של נשים חרדיות בגילים 25–44 ב-2022. בתרחיש זה יש לגיוס החרדים לצבא ולביטול החובה להתמיד בלימודי קודש (על חשבון רכישת השכלה מקצועית/אקדמית והשתלבות בשוק העבודה) השפעה גם דרך הכישורים שיירכשו בצבא (כדוגמת קורסים, הכשרות מקצועיות וכישורים רכים), וגם מאחר שההבנה כי ניצבת בפניהם האפשרות לצאת לשוק העבודה בגיל צעיר יותר (מיידי לאחר השירות הצבאי, או במקום שירות צבאי, על כל הסנקציות הכרוכות בכך) "תחלחל לאחר" ותוביל את הגברים החרדים לרכוש השכלה ומיומנויות כבר בגיל צעיר יותר. תהליך כזה קרה אצל הנשים החרדיות, אשר מסוגלות להשתלב בשוק העבודה – פתיחת האפשרות של לימודי מה"ט בסמינרים הובילה אותן, כבר בגילים צעירים יותר, לתגבר את לימודי המתמטיקה והאנגלית כדי לעבור את מבחני הקבלה.

יש לציין כי בתרחיש זה בחרנו שלא להשוות את רמות התעסוקה של גברים חרדים לנשים חרדיות, מתוך הבנה שעדיין יהיו גברים חרדים שיעדיפו להישאר וללמוד לימודי קודש ולא לצאת לשוק העבודה. לכן, ההשוואה לנשים חרדיות היא רק בהתפלגות ההשכלה, המתוארת בלוח 4.

לוח 4: התפלגות ההשכלה של חרדים וחרדיות, 2022

גברים חרדים בני 25–34	נשים חרדיות בנות 25–44	
79%	16%	עד תיכונית ללא בגרות
8%	13%	בגרות
9%	42%	על-תיכונית לא-אקדמית
3%	24%	תואר ראשון
1%	5%	תואר שני

זיהוי חרדים לפי הגדרה עצמית.

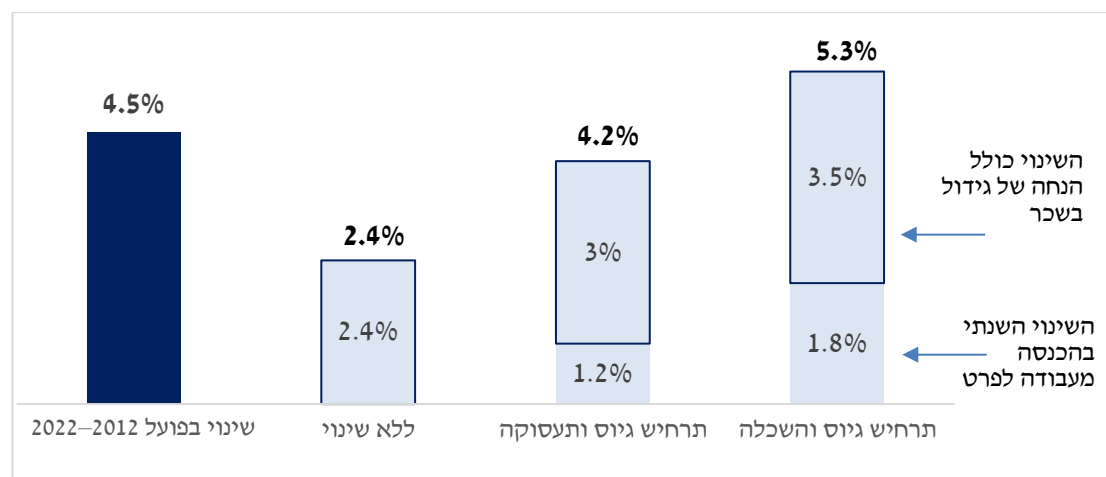
מקור: עיבודי המחברים לנתוני סקר כוח אדם של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

בתרחיש זה יגדל שיעור התעסוקה של חרדים בני 25–44 ב-19 נקודות אחוז, מ-51% ל-70%, והשכר של החרדים המועסקים יעלה ב-14% (לוח 3).¹⁴ שילוב שתי ההשפעות הללו יגדיל את ההכנסה מעבודה של חרדים ב-55%. גם בתרחיש זה אנו מניחים שבהשכלה, בתעסוקה ובשכר של הנשים החרדיות לא יחול כל שינוי, והתוצאה היא שההכנסה מעבודה לפרט של חרדים וחרדיות תגדל ב-1.8% בשנה עד 2035.

כדי להעריך את השפעת התרחישים על המשק כולו אנו בוחנים את השינוי השנתי בהכנסה מעבודה לפרט של כלל האוכלוסייה בגילים 25–44, שהוא קירוב לקצב הצמיחה של המשק. בדומה לניתוח בפרק הקודם, אנחנו מניחים כי בהשכלה, בתעסוקה ובשכר של יהודים ויהודיות לא-חרדים ושל ערבים וערביות אין כל שינוי, וכן מניחים כי ההרכב הדמוגרפי של האוכלוסייה משתנה לפי התחזית של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ל-2035, כך שחלקם של הערבים באוכלוסייה גדל מעט ושל החרדים גדל במידה ניכרת, בעוד שחלקם של היהודים הלא-חרדים מצטמצם. ללא כל שינוי בקרב הגברים החרדים ההכנסה מעבודה לפרט צפויה לרדת עד 2035 בקצב שנתי של 0.4%. תרחיש גיוס ותעסוקה מצמצם את קצב הירידה ל-0.3% בשנה, ותרחיש גיוס והשכלה מצמצם אותו עוד יותר, ל-0.2% בשנה. במילים אחרות, התרחיש השני מוסיף 0.2 נקודות אחוז לקצב הצמיחה השנתי של המשק.

אם לצד השיפורים בהשכלה ובתעסוקה שתיארנו בכל אחד מהתרחישים ימשיך השכר של המועסקים והמועסקות בכל רמת השכלה לגדול באותו קצב שבו גדל בשנים 2012–2022, אזי ההכנסה מעבודה לפרט של חרדים וחרדיות תגדל ב-4.2% בשנה בתרחיש גיוס ותעסוקה וב-5.3% בשנה בתרחיש גיוס והשכלה, גם ללא כל שינוי נוסף בקרב הנשים החרדיות בגילים 25–44 (איור 10). איור 10 מציג את השינוי השנתי בהכנסה מעבודה לפרט בקרב חרדים וחרדיות כאשר לוקחים בחשבון עלייה כוללת בשכר (הערך המוצג מעל המלבן) וכאשר לא לוקחים אותה בחשבון (הערך המוצג בתחתית המלבן מתחת לקו המפריד). במצב הבסיס שבו אין שינוי במדיניות הגיוס, ועל כן אין שינוי בהשכלה ובתעסוקה, הגידול בהכנסה מעבודה לפרט של חרדים וחרדיות הוא 2.4% כאשר לוקחים בחשבון עלייה כוללת בשכר, ואפסי ללא עלייה כזו.

איור 10: הגידול השנתי בהכנסה מעבודה לפרט של חרדים וחרדיות, גילים 25–44, 2022–2035

מקור: עיבודי המחברים לנתוני סקר כוח אדם וסקר הוצאות של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

¹⁴ תוצאות אלו תואמות את המלצות ועדת התעסוקה 2030 שקבעה יעד תעסוקה של 65% לגברים חרדים, ו-70% אם יוסרו החסמים כך שיתאפשר שילובם המלא מגיל 22 בשוק העבודה.

6. המלצות מדיניות

ההשלכות המשמעותיות של העלאת שיעורי התעסוקה למשק הבית החרדי ולכלל המשק שהוצגו בפרקים הקודמים מדגישות את הצורך בכלי מדיניות שיעודדו השכלה ותעסוקה. המלצה מרכזית היא **מהלך של גיוס גברים חרדים וניתוק הקשר בין החובה ללמוד לימודי קודש לבין השגת דחייה של שירות צבאי; הסנקציות או ההשלכות של אי-גיוס צריכות להיות מנותקות מהיכולת להשתלב בהשכלה ובתעסוקה**. במקביל, יש לפעול להעלאת יכולת השתכרות של גברים חרדים ולהפחתת התמריצים השליליים ליציאה לעבודה.

המלצות בתחום הגיוס

מחקר זה לא עסק ישירות בנושא הגיוס והשירות הצבאי, אולם בהקשר של תמריצים ושוק העבודה אנו ממליצים על:

- מתן אפשרות לגברים חרדים שהצבא לא יגייס לעבוד או ללמוד ללא כל מגבלה
- המצב היום של לימודים בישיבות כתנאי לדחיית שירות צבאי מותיר את הגברים החרדים מחוץ לשוק העבודה, ובכך פוגע במשקי הבית החרדיים ובכלל המשק. יתרה מכך, הוא דן גברים חרדים לחיי עוני בגלל חוסר היכולת להשלים השכלה ולרכוש מקצוע שיאפשר תעסוקה איכותית ופרנסה, והוא מאלץ חלק מאלו שבכל זאת עובדים לעבוד בעבודה לא מדווחת ולעבור על החוק. אם תוטלנה סנקציות על אי-גיוס, אסור שהן תהיינה קשורות ליכולתם של גברים חרדים לרכוש הון אנושי או להשתלב בשוק העבודה, כשם שלא מוטלות סנקציות כאלו על גברים חילוניים שאינם מתגייסים לצבא, ובהתאם למדיניות השוררת אצל כל צעיר או צעירה שאינם מתגייסים לצה"ל.
- נציין כי ממצאים דומים עלו במחקר קודם (זוסמן וזופניק, 2021), ולפיו הפטור החד-פעמי משירות צבאי שהוענק לבני 22 ומעלה בשנת 2014, שבפועל אפשר להם לעזוב את הישיבה, הביא עד 2015 לירידה של כ-6 נקודות אחוז בסיכוי של הגברים החרדים בני ה-23 ללמוד בישיבה (בהשוואה לשיעור בני ה-21), ובמקביל לעלייה של כ-4 נקודות אחוז בסיכוי שלהם לעבוד. ההשפעה על בני 25 ו-26 הייתה חזקה אף יותר. ניתן להניח שההשפעות היו חזקות יותר אילו הפטור לא היה פתאומי וחד-פעמי, אילו ניתן בגיל צעיר יותר, ואילו היו לגברים החרדים יותר מיומנויות רלוונטיות לשוק העבודה, ובהתאם לכך גם כושר השתכרות גבוה יותר.
- מסלולי שירות המאפשרים גם הכשרות והקניית מיומנויות לקראת תעסוקה
- היכולת לרכוש הכשרה מקצועית מייד אחרי הצבא, או אפילו כחלק מהשירות בצבא, וכן ההזדמנות לרכוש במהלך השירות גם כישורים רכים, יכולים לסייע לגברים החרדים להשתלב בתעסוקה, ולתרום להעלאת פריון העבודה שלהם. כיום, גבר חרדי מסיים ישיבה ללא לימודי ליבה כמו אנגלית ומתמטיקה, מה שגורם לכך שגם כאשר הוא יוצא לעבודה, הפריון והשכר שלו נמוכים. במידה שתהיה חובה להתגייס, כדאי ליצור יכולת להשתלב במסלול איכותי בשירות הצבאי ולאחר מכן בתעסוקה, ואלו יכולים "לחלחל אחורנית" ולדחוף לשילוב מתמטיקה ואנגלית בגילים צעירים יותר. סביר להניח שזה לא יקרה אצל כל הבנים החרדים, אבל ניתן להניח שאלו שרואים את עתידם בעולם התעסוקה יראו בשילוב לימודי מתמטיקה ואנגלית עם לימודי הקודש מסלול ראוי שיכול לתרום להם בשירות הצבאי ובצאתם לעולם התעסוקה.

• תמריצים כלכליים אישיים

ניתן להטיל סנקציות על כל אלו שאינם מתגייסים כמו ביטול הנחות בביטוח לאומי, בארנונה, במעונות יום, אי קבלת סיוע ברכישת דירה ועוד. המשמעות הפיסקלית של ביטול התמריצים היא גדולה. על פי הערכות קודמות, משק בית חרדי (ראש משק הבית בגיל 25–29) מקבל תמיכות מהמדינה בהיקף של כ-4,000 ש"ח לחודש (אקסלרד ושדה, 2024). מעבר לכך תהיינה השלכות תקציביות נוספות אם ההכנסה מעבודה במשקי בית חרדיים תעלה. במקביל ליישום תמריצים שליליים ניתן להעניק תמריצים חיוביים, כמו מענק כספי גדול בתום השירות לכלל המשרתים, מה שעשוי להביא צעירים חרדים נוספים להתגייס.

נדגש כי בהקשר של הגיוס, המיקוד של המחקר הנוכחי הוא בחשיבות ביטול האיסור שקיים בפני חרדים צעירים שלא התגייסו לצבא להשתלב בשוק התעסוקה ובמערכת ההשכלה הגבוהה, והתרחישים שהוצגו מבוססים על ביטול איסור זה. כך, התוצאות תקפות גם אם גברים חרדים לא יתגייסו כלל לשירות צבאי, אבל האיסור יתבטל והם יוכלו להשתלב בתעסוקה ובמערכת ההשכלה המקצועית, הטכנולוגית והאקדמית. עם זאת, התרחישים מצביעים גם על התרומה הפוטנציאלית של גיוס גברים חרדים לצה"ל על החברה החרדית בפרט, ועל האוכלוסייה ככלל, שעשויה לנבוע, בין היתר, מכניסה מוקדמת יותר ובשיעורים גבוהים יותר של פרטים אלה למערכות ההשכלה ולשוק התעסוקה, ומכך שבמהלך השירות הצבאי יוכלו גברים חרדים לרכוש מיומנויות ולפתח כישורים (רכים ומקצועיים) רלוונטיים לשוק התעסוקה. יש לציין שהתרומה של הגיוס לצה"ל כשלעצמו לא נבחנה במחקר זה. מחקר עתידי יוכל לבחון את התשואה הנובעת משירות בצבא ומכאן גם את חשיבות גיוס החרדים והשירות עצמו, כמו גם התרומה של מסלולי השירות השונים להשתלבות בכלכלה הישראלית אחרי תום השירות, תוך התחשבות בגורמים כמו משך השירות, תפקיד בצבא, גיל השירות ועוד. כמו כן לא נבחנו במחקר זה ההבדלים בין הפלגים החרדיים השונים וההבדלים במאפיינים ובהתנהגות שלהם. גם אלו יכולים להשפיע על אופן הביצוע והיישום של צעדי מדיניות שונים.

המלצות בתחום ההשכלה

ככל שתתאפשר רכישת השכלה ולימודים בשלב מוקדם יותר, כשהגבר עדיין לא בעל משפחה, גוברת היכולת להשקיע ברכישת הון אנושי ובהכשרות מקצועיות ארוכות ואיכותיות שיובילו לתעסוקה איכותית. בהקשר זה אנו ממליצים על:

- שילוב לימודי מתמטיקה ואנגלית (לכל הפחות) במערכת הלימודים של בנים חרדים לאורך כל שנות הלימוד

המלצה זו כבר מוכרת ממחקרים קודמים של מכון אהרן (אקסלרד ושדה, 2024). על מנת לעודד זאת, יש להעניק תקציבים לבתי הספר החרדיים שמלמדים מתמטיקה ואנגלית, תוך שימוש במדדי תוצאה על מנת להבטיח עמידה ברמת הלימודים הנדרשת ופיקוח על איכות ההוראה. זאת בד בבד עם שלילת תקציבים למוסדות שאינם מלמדים. עוד אנו ממליצים, כמענה חלקי לבנים שאינם מקבלים גישה ללימודי מתמטיקה ואנגלית, לפתח פלטפורמות דיגיטליות מותאמות ללמידה מרחוק של מקצועות אלו עד לרמת הבגרות, וכן להעניק שוברים ללימודים – בכל שלב (לפני ואחרי גיל 18) – שיוכלו לשמש את הבנים לרכישת מיומנויות בסיס אלו, כולל יעדים מדידים ותוכניות מפורטות לביצוע.

- שינוי במערך הישיבות ויצירת הכשרות טכנולוגיות איכותיות במסגרת הישיבות בענפים צומחים במגזר הפרטי והציבורי
- ההכשרות המקצועיות תכלולנה סדנאות וקורסים לפיתוח כישורים ומיומנויות, כולל כישורים דיגיטליים בסיסיים, שיפור העברית והאנגלית, פיתוח כישורים רכים, כתיבת קורות חיים, הכנה לראיונות, עבודה בצוות וכדומה. יושם דגש על בחינת האפקטיביות של כלים ותוכניות קיימות ובכלל זה תוכניות שירות התעסוקה, מרכזי מפת"ח של זרוע העבודה והכשרות מקצועיות ייעודיות, כתומך יעדי תעסוקה ותוכניות תעסוקה לגברים.
- הנגשת לימודי מה"ט לגברים חרדים והעלאת אחוז הגברים שלומדים במה"ט ל-11%, בדומה לעלייה בקרב הנשים החרדיות
- המכללות הטכנולוגיות של משרד העבודה יכולות להיות נתיב השכלה מתאים לגברים חרדים, מכמה סיבות. ראשית, לא נדרשת בהן תעודת בגרות כדי להתקבל, משך הלימודים בהן הוא שנתיים ולא שלוש, וכן לא קיימת כלפיהן התנגדות אידאולוגית כפי שקיימת כלפי האקדמיה. לבסוף, הנתונים מלמדים כי השכלת מה"ט מובילה לשיעורי תעסוקה גבוהים ולשכר ממוצע דומה לשכר הממוצע שניתן להרוויח לאחר לימודים לתואר אקדמי (איור נ-3 בנספח א). כדי לקדם זאת אנו ממליצים:
 - להנגיש מכינות לקראת לימודים טכנולוגיים/אקדמיים לגברים החרדים.
 - להפעיל מכינה במכללות או פלטפורמות חרדיות (כמו המכללות לחינוך הפועלות כיום), כדי לאפשר גמישות והגעה נוחה של התלמידים להשלמת המכינה.
 - להציע מלגות קיום בתקופת ההכשרה, אשר יגשרו על הפסד ההטבות הכספיות מתקופת עזיבת הישיבה ועד ההשתלבות בתעסוקה.
 - לפתוח יחידות מה"ט בסמוך לריכוזים חרדיים (כמו א.ת. הר טוב ליד בית שמש, הר חוצבים בירושלים ואזור ב.ס.ר. בבני ברק), ולאפשר רכישת ניסיון תוך כדי הלימודים.
 - להעניק תמריצים למה"ט לקלוט גברים חרדים.

המלצות בתחום התמריצים

- העלאת יכולת ההשתכרות של גברים חרדים
- אחד ההסברים לכך שהגברים החרדים מתמידים בשיעורי התעסוקה, שנעים סביב 50%–55% בשנים האחרונות, הוא העלות המשמעותית של יציאה לעבודה עבור הגבר החרדי (אקסלרד ושדה, 2024). השכר הממוצע של גבר חרדי בעוזבו את הישיבה הוא 7,600 ש"ח ואילו ההפסד שנגרם לו כתוצאה מהמעבר מסתכם בכ-4,300 ש"ח, כתוצאה מאובדן קצבאות, הטבות, סובסידיות והנחות, להן הוא זכאי מתוקף היותו אברך. כך, התוספת להכנסה הפנויה של משק הבית היא 40% בלבד (כ-3,300 ש"ח). בהתחשב בעובדה ש-23% מהגברים החרדים בגילים שנבדקו מרוויחים רק 4,300 ש"ח או פחות מכך, ברור שלרבים מהגברים החרדים אין תמריץ להצטרף לשוק העבודה.

• תמריצים כלכליים ברמת הפרט

מדיניות כוללת שתומכת ברכישת השכלה, הכשרה מקצועית איכותית והשתלבות בשוק העבודה, והפחתת התמריצים השליליים ליציאה לעבודה. יש לבטל תמריצים שקיימים היום לאורך כל מסלול החיים של גברים חרדים אשר מעודדים הישארות מחוץ לשוק העבודה או הופכים את היציאה לעבודה ללא משתלמת, כפי שהוכח במחקרים קודמים (אקשטיין, ליפשיץ ולרום, 2018), כמו סבסוד מעונות יום ללא מבחן הכנסה, חלוקת תלושי מזון, הנחות בארנונה וקצבאות אברך.

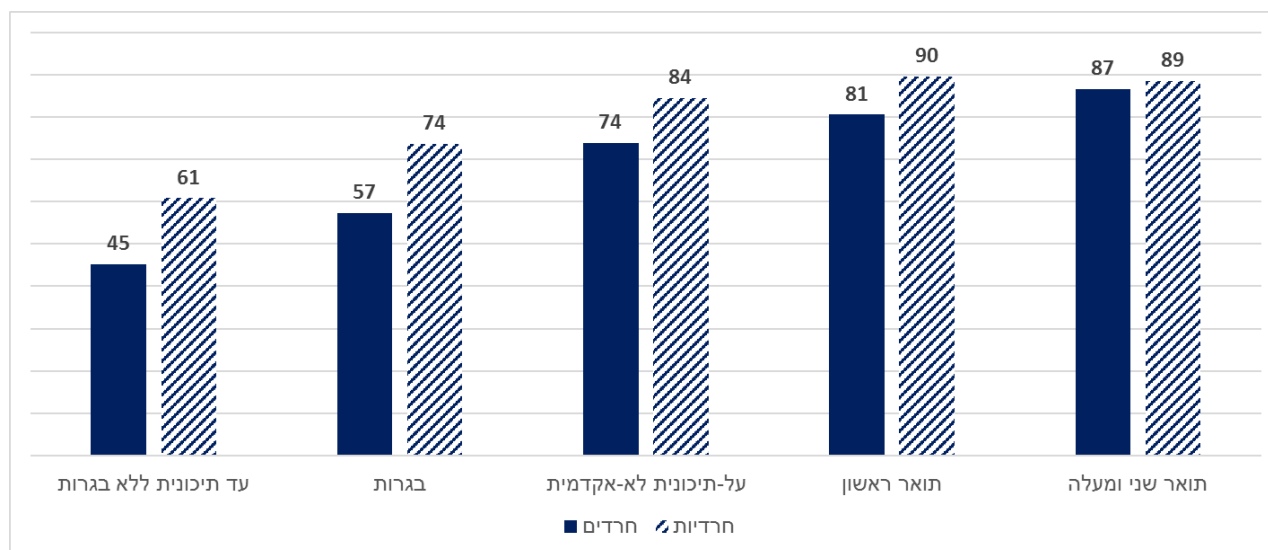
לסיכום, בתחום התעסוקה וההכנסה מעבודה ראינו בעשור שלפני האחרון דינמיקה של שינוי חיובי, ודווקא בעשור האחרון ניכרת האטה. מהלך של גיוס גברים חרדים, ובעיקר ניתוק הקשר מהחובה ללמוד לימודי קודש על מנת להשיג דחייה של שירות צבאי, לצד ביטול תמריצים שליליים ועידוד השכלה, הם בעלי פוטנציאל לצמיחה כלכלית של החברה החרדית ושל המשק כולו.

מקורות

1. אקסלרד, ה' וטרכטינגוט, י' (2023), "[היסטוריה וסוציולוגיה חרדית פוגשות את כלכלת ישראל](#)", מכון אהרן למדיניות כלכלית.
2. אקסלרד, ה' וקלישר, ע' (2023), "[תעסוקה איכותית לנשים חרדיות](#)", מכון אהרן למדיניות כלכלית.
3. אקסלרד, ה' ושדה, ת' (2024), "[ההפסד הכלכלי הנובע מיציאה לעבודה: האם משתלם לאברך חרדי להצטרף לשוק העבודה?](#)", מכון אהרן למדיניות כלכלית.
4. אקשטיין, צ', ליפשיץ, א' ולרום, ט' (2018), "[שוק העבודה כמנוע לצמיחה וצמצום העוני](#)", מכון אהרן למדיניות כלכלית.
5. בארט, ע' (2019), "דוח מחקר בוגרי תכנית חנוך, משרד העבודה וגיוינט ישראל תבת, 2013–2019", גיוינט ישראל תבת.
6. גורדון, ג' (2024), "תורתו או אומנותו? השתתפות בני ישיבות חרדים בגילי גיוס בשוק העבודה", המכון הישראלי לדמוקרטיה.
7. גרטל, י' (2016), "שירותים אומנותיים: משמעות השירות הצבאי בעיניהם של חיילים חרדים", עבודת גמר לתואר מוסמכת במדיניות ציבורית, האוניברסיטה העברית.
8. זוסמן, נ' וזופניק, א' (2021), "הורדת גיל הפטור משירות צבאי לגברים חרדים והשפעתה על היצע עבודתם ועל משתני תוצאה נוספים", בנק ישראל.
9. טרכטינגוט, י' (2024), "תורה ופרנסה משמשים בערבוביה: עמדתם של תלמידי ישיבות ביחס לתעסוקה", דוח מחקר.
10. מלחי, א' (2017), "צבא התעסוקה לחרדים", המכון הישראלי לדמוקרטיה.
11. מלחי, א' (2023), "מעולם הישיבות לעולם המעשה: אתגרים חברתיים ופוטנציאל תעסוקתי בקרב תלמידי ישיבות חרדים", המכון הישראלי לדמוקרטיה.
12. פרטוש, א', לרום, ט' וסומקין, ס' (יפורסם בקרוב), פורים וחסמים במעבר מהשכלה אקדמית לתעסוקה איכותית, מכון אהרן למדיניות כלכלית.
13. Perelman, Y., Yaish, M. and Bental, B. (2019), "The price of religiosity: Enticing young Haredi men into secular academic studies", *Rationality and Society* 31(2), 129–151.

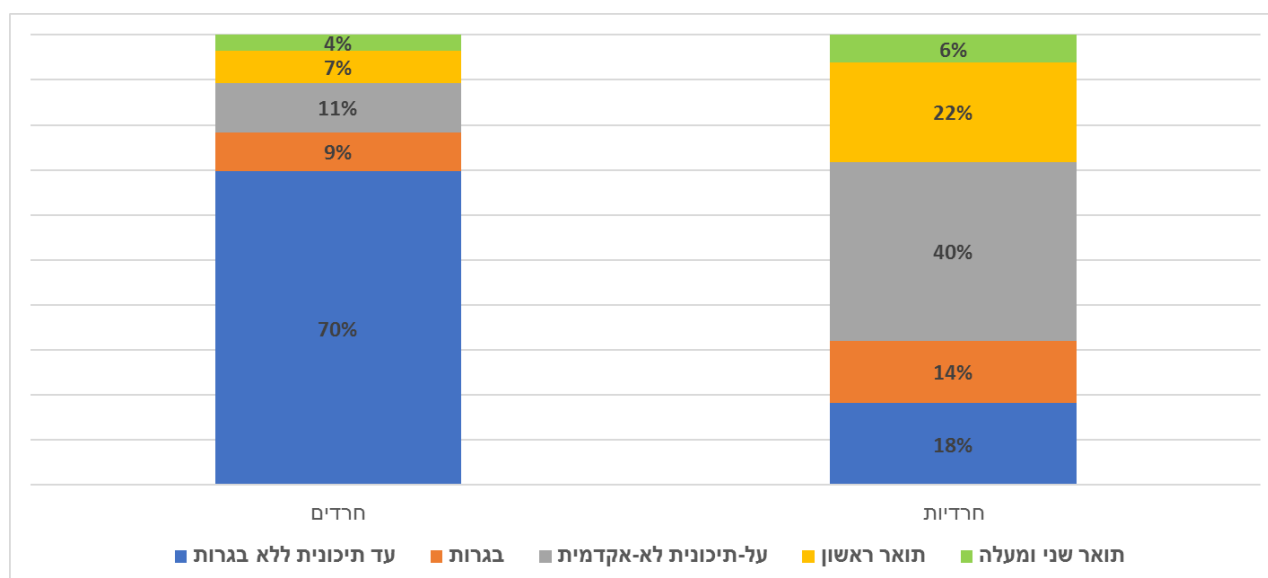
נספח א: איורים נוספים

איור נ-1: שיעור התעסוקה של חרדים וחרדיות לפי רמת השכלה, גילים 25–64, 2022

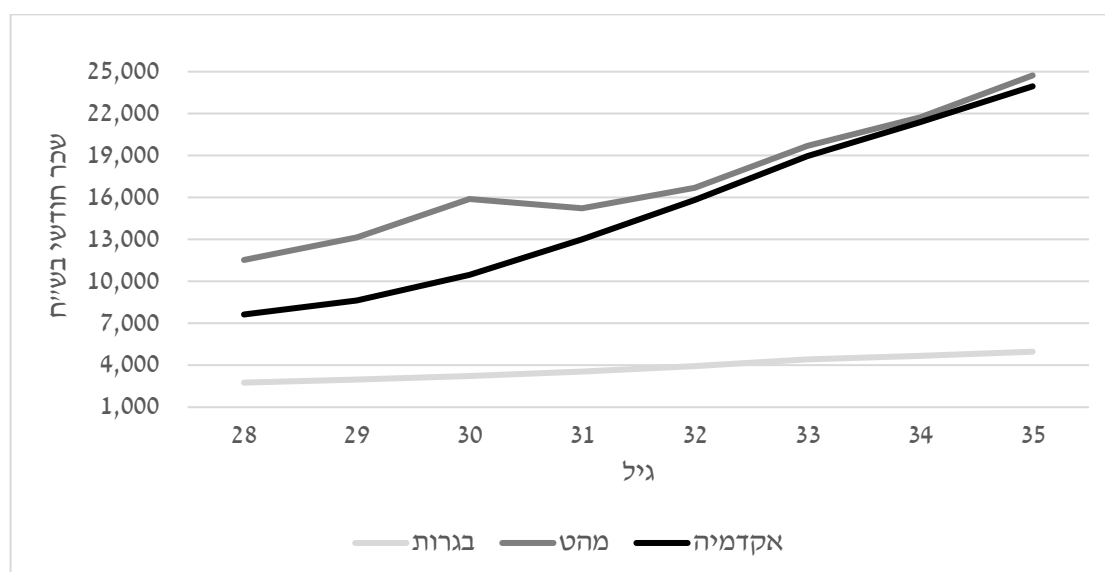
מקור: עיבודי המחברים לנתוני סקרי כוח אדם של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

איור נ-2: התפלגות ההשכלה של חרדים וחרדיות, גילים 25–64, 2022

מקור: עיבודי המחברים לנתוני סקרי כוח אדם של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

איור נ-3: התפתחות השכר לפי מסלול הכשרה, גברים חרדים ילידי 1984

מקור: פרטוש, לרום וסומקין (יפורסם בקרוב).

נספח ב: מתודולוגיית בניית התרחישים

נתוני הבסיס של התרחישים הם התפלגות ההשכלה ושיעור התעסוקה בתוך כל רמת השכלה מתוך סקר כוח אדם לשנת 2022, וההכנסה החודשית מעבודה (שכירים ועצמאים) בתוך כל רמת השכלה מתוך סקר הוצאות לשנת 2022. תוצאות התרחישים מחושבות על פי השלבים הבאים:

שיעור התעסוקה של גברים חרדים הוא ממוצע משוקלל של שיעורי התעסוקה בכל אחת מ-5 רמות ההשכלה והמשקלות הם התפלגות ההשכלה,

$$1) \sum_{i=1}^5 w_i e_i$$

כאשר i מציין את רמת ההשכלה, e_i את שיעור התעסוקה ברמת השכלה i ו- w_i את אחוז הפרטים בעלי רמת השכלה i .

ההכנסה מעבודה של גברים חרדים מועסקים היא ממוצע משוקלל של ההכנסה מעבודה בכל אחת מ-5 רמות ההשכלה והמשקלות הם התפלגות ההשכלה של המועסקים,

$$2) \sum_{i=1}^5 T_i I_i$$

כאשר i מציין את רמת ההשכלה, I_i הוא ההכנסה החודשית של המועסקים ברמת ההשכלה i ו- T_i הוא אחוז הפרטים בעלי רמת השכלה i מבין המועסקים,

$$3) \frac{e_i * w_i}{\sum_{i=1}^5 w_i e_i}$$

(המכנה הוא שיעור התעסוקה במשוואה 1).

ההכנסה מעבודה לפרט של גברים חרדים היא ממוצע משוקלל של ההכנסה מעבודה בכל אחת מ-5 רמות ההשכלה והמשקלות הם מכפלה של התפלגות ההשכלה ושיעור התעסוקה בכל רמת השכלה,

$$4) \sum_{i=1}^5 w_i e_i I_i$$

ההכנסה מעבודה לפרט של חרדים וחרדיות היא ממוצע משוקלל של ההכנסה מעבודה של חרדים וחרדיות,

$$5) \frac{Eq_4^{male} * R^{male} + Eq_4^{female} * R^{female}}{R^{male} + R^{female}}$$

כאשר Eq_4^{male} מציין את ההכנסה מעבודה לפרט של גברים חרדים (משוואה 4), Eq_4^{female} הוא ההכנסה מעבודה לפרט של נשים חרדיות, R^{male} הוא שיעור הגברים החרדים מכלל האוכלוסייה ו- R^{female} הוא שיעור הנשים החרדיות מכלל האוכלוסייה.

באופן דומה, **ההכנסה מעבודה לפרט של כלל האוכלוסייה** היא ממוצע משוקלל של ההכנסה מעבודה של 6 קבוצות האוכלוסייה,

$$6) \sum_j Eq_{4j}^{male} * R_j^{male} + Eq_{4j}^{female} * R_j^{female}$$

כאשר j מציין את קבוצת האוכלוסייה (יהודים לא-חרדים, ערבים וחרדים).

נספח ג: זיהוי חרדים ששירתו בצבא בסקר החברתי

זיהוי חרדים שהתגייסו לצבא בסקר החברתי של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה נעשה באמצעות השאלות הבאות:

1. האם שירתת בצה"ל?

כן

לא

לא ידוע, מסרב

2. האם אתה/את רואה את עצמך כ:

חרדי/חרדית

דתי/דתית

מסורתי-דתי/מסורתית-דתית

מסורתי-לא כל כך דתי/מסורתית-לא כל כך דתית

לא דתי, חילוני/לא דתית, חילונית

לא ידוע, מסרב

3. כשהיית בן/בת 15, האם הבית שבו גדלת היה:

חרדי

דתי

מסורתי, דתי

מסורתי, לא כל כך דתי

לא דתי, חילוני

לא ידוע, מסרב